

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Zapojení sociálního pracovníka do prevence drogové závislosti na střední škole

Bakalářský projekt

Studijní program

Sociální práce

Autor: Simona Spěváková
Vedoucí práce: Mgr. Lenka Tkadlčíková

Olomouc 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně na základě použitých pramenů a literatury uvedených v bibliografickém seznamu.

V Olomouci 30. 4. 2023

Simona Spěváková

Poděkování

Za vedení bakalářské práce chci poděkovat Mgr. Lence Tkadlčíkové. Děkuji i svým holkám za kopec srandy a vzájemnou podporu při psaní práce i v průběhu našeho studia. Velké díky patří i mé rodině, za jejich pochopení, trpělivost i důvěru.

Obsah

Seznam použitých zkratek	9
Úvod.....	11
TEORETICKÁ ČÁST	13
1 Dospívání	15
1.1 Motivy k užívání návykových látek.....	15
1.1.1 Společenské motivy	16
1.1.2 Psychické motivy	16
1.2 Ochranné faktory.....	17
2 Drogy	19
2.1 Důsledky drogové závislosti	19
2.2 Rizikové a ochranné faktory	20
2.3 Prevalence užívání návykových látek	22
3 Primární prevence	24
3.1 Školský zákon	24
3.2 Situace na středních školách	25
3.3 Programy primární prevence.....	26
3.3.1 Botvin LifeSkills Training	27
4 Školská sociální práce	29
4.1 Potřebnost a náplň školské sociální práce.....	29
4.2 Rešeršní strategie	30
5 Propojení tématu s teoriemi a metodami SP	32
5.1 Ekologická perspektiva	32
5.2 Práce s jednotlivcem	33
5.3 Práce se skupinou.....	33
5.4 Další přístupy a metody	34
5.5 Etické hledisko	35
6 Propojení tématu se sociální politikou	37
7 Shrnutí analýzy potřebnosti.....	39
PRAKTICKÁ ČÁST	41
8 Cíl projektu	43
9 Cílové skupiny projektu	45
9.1 Přímé.....	45
9.2 Nepřímé.....	46
10 Terénní průzkum na provedení analýzy potřebnosti.....	47
11 Klíčové aktivity a jejich indikátory	51
11.1KA01: Kvalifikovaný tým sociálních pracovníků	51
11.2KA02: Oslovení středních škol	51

11.3KA03: Navázání spolupráce	51
11.4KA04: Vyhledání komunitních zdrojů	52
11.5KA05: Vytvoření plánu prevence	52
11.6KA06: Realizace programů a aktivit	52
11.7KA07: Identifikace studentů s rizikovým chováním	53
11.8KA08: Propagace projektu	53
11.9KA09: Monitorování a vyhodnocení projektu	53
11.10KA10: Poskytování podpory sociálním pracovníkům	54
12 Harmonogram	55
13 Výstupy a předpokládané výsledky projektu	56
14 Management rizik	57
15 Rozpočet projektu	59
16 Logframe projektu	62
17 Popis přidané hodnoty projektu	63
Závěr	65
Bibliografie	67
Seznam tabulek a grafů	75
Anotace	81

Seznam použitých zkratk

HMP – hlavní město Praha

LST – LifeSkills Training

MKN – mezinárodní klasifikace nemocí

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

NL – návykové látky

NMSDZ – Národní monitorovací středisko pro drogy a závislost

OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí

PP – primární prevence

PPP – poruchy příjmu potravy

RCH – rizikové chování

RVKPP – Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky

SŠ – střední škola

SPO – sociální politika

SP – sociální práce

SPR – sociální pracovník

ŠMP – školní metodik prevence

ŠPP – školní poradenské pracoviště

ŠSP – školská sociální práce

ŠSPR – školský sociální pracovník

WHO – World Health Organization

ZV – zpětná vazba

Úvod

Bakalářská práce se zabývá tématem užívání návykových látek dospívajícími a školskou primární prevencí tohoto rizikového chování. Cílem práce je představit teoretická východiska a zpracovat analýzu potřebnosti pro návrh bakalářského projektu, který se věnuje podobě primární prevence na střední škole se zapojením sociálního pracovníka.

Užívání návykových látek a experimentování s nimi je mezi dospívajícími stále aktuálním tématem. Středoškoláci se nachází ve složitém životním období, které může být plné překážek, vnitřního zmatku i osobních krizí. Jak napsal Erikson: „*v žádném jiném stádiu životního cyklu ... nejsou si tak těsně blízké příslib objevení sebe samého a hrozba ztráty sebe samého*“. Právě návykové látky pro ně mohou být útekem z náročného světa kolem i toho v sobě a dopřát jim alespoň na chvíli pocity, kterých se jim nedostává. Není neobvyklé, že člověk se závislostí má primárně jiné potíže a nenaplněné potřeby. Avšak důsledky spojené s rizikovým užíváním mohou mít vážné negativní dopady na jednotlivce samotného, jeho okolí i společnost.

Nejen z výše zmíněných důvodů je nezbytné svou pozornost věnovat právě primární prevenci, která si klade za cíl podporovat rozvoj člověka a předcházet poruše zdraví a vzniku rizikového chování, kterým je drogová závislost. Podle slov koordinátora pro protidrogovou politiku, Jindřicha Vobořila, je prevence stále podceňovaný nástroj, přičemž z dlouhodobého hlediska ušetří nejvíce finančních prostředků. Práce se tedy zaměřuje na její důležitost, popis současné situace na českých středních školách a možnosti řešení nežádoucího stavu. Jedním z možných řešení, jak posílit primární prevenci v českém školství, je zavedení školské sociální práce, jejím cílem je mimo jiné podporovat sociální fungování klienta, předcházet vzniku nepříznivých sociálních událostí a poskytovat jednotlivcům, rodinám, skupinám nebo komunitám odborné služby vedoucí ke zlepšení jejich situace. Ve škole by tak byl odborně vzdělaný pracovník, který se může věnovat poradenství, případové a skupinové práci, síťování, prevenci, práci s rodiči, pomoci studentům nalézt zdravé způsoby řešení stresu a výzev, které s adolescencí přicházejí. Školský sociální pracovník¹ by se tím podílel na sociálním rozvoji dospívajících a předcházel rizikovému chování studentů, stejně jako to školští sociální pracovníci dělají v zahraničí.

Proto je v praktické části práce zpracován návrh projektu, který si klade za cíl zapojit sociálního pracovníka do primární prevence na střední škole a předejít tak drogové závislosti a to prostřednictvím rozvoje copingových strategií, sociálních dovedností, schopnosti říct si o pomoc, poskytováním poradenství a to vše v multidisciplinárním týmu.

¹ Používám termín sociální pracovník, protože je v naší odborné literatuře obvyklý. Jsem si vědoma toho, že se v praxi převážně jedná o sociální pracovnice. Podobně je tomu s termínem klient, student, metodik a pedagog

Práce není orientovaná na jednu konkrétní školu, ale na střední školy obecně s důrazem na střední školy v Praze, která je známá svou otevřenou drogovou scénou a vysokou dostupností legálních i nelegálních drog pro mladistvé.

První kapitola teoretické části se zabývá dospíváním, popisem cílové skupiny. Užívání návykových látek, vznik a rozvoj závislosti nestojí mimo životní cestu člověka, a proto je tato životní etapa rozebrána z pohledu příčin užívání návykových látek v kontextu dospívání. Následuje kapitola o drogové závislosti, popis rizikových a ochranných faktorů (příčin) a představení prevalence užívání návykových látek mezi dospívajícími. Stěžejní kapitolou je primární prevence, kde je popsán současný stav v českém školství a možnosti preventivních programů. Následně je pozornost věnována školské sociální práci, jako možnosti předcházení drogové závislosti. Nezbytné je ukotvení tématu v sociální politice a v teoriích a metodách sociální práce, které se nachází společně s etickými východisky v závěru teoretické části práce.

Praktická část začíná představením projektu pro pražské střední školy, přičemž zadavatelem je sociální služba. Následuje vymezení cílů projektu, potvrzení analýzy potřebnosti terénním průzkumem a výpis klíčových aktivit a indikátorů. V tabulkách je popsán harmonogram, management rizik a rozpočet celého projektu. Stěžejní částí je popis výstupů, výsledků a přidané hodnoty projektu. Vše je závěrem shrnuto v tabulce Logframe projektu.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Dospívání

Dospívání je jedinečné a formativní období charakteristické pro druhou dekádu života. Období mezi 15. a 20. rokem života se nazývá pozdní adolescence (Lisá, Vágnerová, 2021, s. 374). Jedná se o období života většinou strávené na střední škole (dále SŠ), přičemž necelých 95 % žáků základní školy pokračuje ve studiu na SŠ (Krebs, 2015). V Praze je 187 středních škol, kde studuje přes 71 tisíc studentů (ČSU, [online]). Z právního hlediska se dítě, které dosáhlo 15let stává mladistvým a trestně odpovědným, spáchá-li trestný čin (nazývaný proviněním) mohou mu být uložena výchovná, ochranná nebo trestní opatření (zákon č. 2018/2003 Sb.).

Mladí lidé se snaží vyznat sami v sobě, budují identitu, hledají smysl života, navazují nové vztahy, vstupují do nových kolektivů, učí se rozhodovat a s tím se ruku v ruce mění jejich osobnost i společenská pozice (Navrátil, 2005). Jedná se o citlivé období pro rozvoj rizikového chování, nejčastěji: predelikventní chování a páčání trestné činnosti; agrese, šikana; sexuální rizikové chování; poruchy příjmu potravy (dále PPP); sebevražedné pokusy, dokonané sebevraždy a užívání drog (Macek, 2003, s. 77), právě experimentace s drogami je běžnou součástí procesu dospívání (Kalina a kol., 2015).

1.1 Motivy k užívání návykových látek

Pro pochopení situace dnešních dospívajících je potřeba zmínit širší společenské pozadí. Beranová (dle Matoušek, 2013, s. 56) ve svém příspěvku o teorii adolescence uvádí, že v současné společnosti je vysoká hodnota kladená na individualismus a dává mladým lidem více svobody k rozhodování se a zbavuje je tradičních rolí. Což může vést k vyššímu tlaku na mladé lidi, aby si sami utvořili svou vlastní biografii a aktivně utvářeli svou identitu, což přináší svá rizika např. pocit osobního selhání a viny, pokud jedinec neuspěje. Hodnota individualismu je tedy vysoko ceněná, ale paradoxně se mladí lidé stávají více podobnými sobě navzájem a mainstreamová společnost se propojuje s významem individualismu.

Takové chápání společnosti souvisí s užíváním návykových látek (dále NL) následovně: když jsou mladí lidé pod silným tlakem institucí, jako jsou školy, rodiny, nebo společnost jako celek, mohou být více náchylní k užívání NL jako způsobu úniku od tohoto tlaku, NL mohou uživatelům dopřát pocit nezávislosti a svobody. Zároveň NL mohou sloužit jako prostředek k dosažení odlišení se od druhých a v opačném případě, jsou-li drogy společensky akceptované, může to vést k tomu, že si mladí myslí, že takové chování je projevem individuality, přestože se chovají podobně jako ostatní v jejich sociálním okruhu. Nicméně je důležité si uvědomit, že tato souvislost není absolutní

a závisí na mnoha faktorech, jako jsou sociální a ekonomické podmínky, osobní dispozice a další. Zásadní faktory budou ve stručnosti představeny, jelikož slouží k přiblížení motivům užívání NL, vzniku a udržování drogové závislosti a zároveň se od nich odvíjí, jak by měla vypadat efektivní prevence a proč je sociální práce vhodným prostředkem k předcházení drogové závislosti.

1.1.1 Společenské motivy

Prostředí školy, klima školy, učitelé, jiní pracovníci, spolužáci, rodina a vrstevnická skupina mají na mladého člověka velký vliv (Macek, 2003, s. 79). Pro adolescenty je důležité někam patřit, být součástí skupiny, jelikož skupinová identita se stává součástí té individuální (Vágnerová, Lisá, 2021). Dospívající jsou nejčastěji motivováni k prvnímu užívání NL sociálně, a to kvůli tlakům vrstevníků (kol. autorů občanského sdružení SANANIM, 2007). Rodina hraje v životě člověka velice důležitou roli a v období dospívání dochází k separaci, která je přirozeným a nezbytným krokem (Vágnerová, Lisá, 2021, s. 408-433), ale potenciálně váže mnoho problémů. Mladý člověk v sobě může zažívat rozpor: cítit potřebu se od rodiny a starých rolích odpoutat, ale zároveň prožívat pocity viny, že chce odejít nebo úzkost z povinnosti se osamostatnit. Takové vnitřní konflikty souvisí s výchovou a postojem rodičů – ať už je jejich péče nedostatečná nebo přehnaná. Vyřešeny mohou být kompromisem, kterým je právě užívání drog včetně alkoholu. Mladý člověk tak ulevuje od negativních myšlenek a úkolů a zároveň prožívá pocity osvobození a odpoutání, které si jinak přirozenou cestou není schopný zajistit (Kalina a kol., 2015, s. 172-175).

1.1.2 Psychické motivy

Člověk přecházející na střední školu může pociťovat velkou míru stresu. Žák se stává studentem a je najednou nejmladší, nezkušený, přichází mezi spolužáky, které nezná a musí si vybudovat své postavení a prestiž, do toho často narůstají výukové požadavky. Podstatné jsou partnerské vztahy, které bývají doprovázené silnými emocemi, pozitivními i negativními. S rozchodem se mladí vyrovnávají těžce a prožívají jej jako trauma. Běžné je pro takové životní období i experimentace, promiskuita, sexuální zkušenosti s různými partnery (Vágnerová, Lisá, 2021, s. 408-433).

Stěžejním se jeví hlavní úloha dotvoření vlastní identity (Erikson, 1999 dle Kalina a kol., 2015). Objevování sebe sama je aktivní proces plný experimentování, jehož cílem je sebe-přijetí – ať už sebe jako osobnosti nebo své role ve společnosti. Hledání sebeidentity doprovází srovnávání se s druhými, experimentováním nejen se stylem oblékání, změnou zájmů, hledáním nových způsobů zábavy a sebenaplněním. Dokud tato

krize nebude zdravě vyřešena a člověk se nebude cítit spokojený se sebou samým, bude mít strach sdílet své pocity a pochybnosti, snažit se o přijetí druhých skrz hry a masky, neustále se srovnávat. Nevyřešení vývojových úkolů z období dospívání se s velkou pravděpodobností bude podílet na zmatku a neschopnosti navazování vztahů v rané dospělosti a budou tak ohroženy ochranné faktory jedince. Opět to jsou NL, které člověku mohou zprostředkovat postrádanou sounáležitost, podpořit problematická řešení vývojové krize, ale i prohloubit zmatky (Kalina a kol., 2015).

V současné době je věnována velká pozornost vzhledu, přičemž nespokojenost s vlastní postavou a přílišné kontrolování může vést k nezdravému až patologickému životnímu stylu (k PPP), který může být motivem pro užívání NL. Velmi závažným problémem je zvyšující se prevalence duševních onemocnění ve společnosti. Celosvětově se odhaduje, že 14 % lidí ve věku 10-19 trpí duševním onemocněním a World Health Organization (dále WHO) upozorňuje, že až 75 % duševních onemocnění v populaci se objeví do věku 25 let. Výzkumy ukazují, že právě lidé trpící depresemi a úzkostnými stavy často sahají k drogám a alkoholu. Nicméně problémy s psychickým zdravím jsou i důsledkem drogové závislosti (kol. autorů občanského sdružení SANANIM, 2007).

Psychické onemocnění, poruchy chování, pocity osamělosti a nepřijetí, problémy se sebeúctou můžou vést k rizikovému chování, jako je právě užívání NL (WHO, 2021). Pro mladého člověka se může jednat o strategii vedoucí k vyrovnání se s emocionálními obtížemi a nepříznivými životními situacemi. Existuje však vysoké riziko, že drogy naopak zabrání řešení vývojových úkolů a uzavrou cestu k osobní a sociální zralosti (Kalina a kol., 2015, str. 114). Riziko závislosti se zvyšuje především tehdy, cítí-li se člověk nejistý, méněcenný, provází ho smutek, vztek nebo bezmoc (Kalina a kol., 2015; kol. autorů občanského sdružení SANANIM, 2007, str. 18), přičemž tyto pocity jsou pro období dospívání typické a často velice intenzivní a jsou důsledkem výše zmíněných událostí a faktorů. Problematické je, že např. duševní onemocnění zůstávají nerozpoznané a neléčené (WHO, 2021) a zároveň dospívající včas nevyhledají odbornou pomoc, a to z mnoha důvodů včetně stigmatizace (Národní ústav duševního zdraví, 2021).

1.2 Ochranné faktory

V dospívání je tedy nezbytné využívat a rozvíjet své znalosti a schopnosti vedoucí k získávání kompetencí a postojů, které jsou zdravé. Je potřeba podporovat v dospívajících jejich specifické dispozice a přednosti, rozvíjet osobnostní charakteristiky a sociální dovednosti, učit je copingovým strategiím, které vedou k osobnímu růstu a zároveň snižují riziko užívání NL (Matoušek, 2013). Mezi zmíněné charakteristiky patří:

- Kompetence: schopnost řešit konfliktní situace, zvládat povinnosti, řešit problémy, pečovat o své zdraví;
- Důvěra: pozitivní sebehodnocení, vědomí vlastní hodnoty a efektivity v jednání;
- Vztahy a kontakty: pozitivní vazby s lidmi i institucemi;
- Charakter: respekt norem, osvojení standardů slušného chování;
- Péče o druhé: rozvoj empatie, přátelských vztahů.

Pro adolescenta je důležité, aby žil ve zdravém prostředí a mikrosystémy (rodina, škola, vrstevnické skupiny) spolu spolupracovaly a nebyly uzavřené (dle Matoušek, 2013, s. 55). Zároveň dospívající vyhledávají kontakt s dospělým, který jim může být oporou při překonávání nejistot a hledání sami sebe. Imponují jim často lidé s přirozenou autoritou, někdo, kdo se k nim chová jako k rovnocenným partnerům, bere je vážně a dokáže přiznat své nedostatky (Vágnerová, Lisá, 2021, s. 408-433). Na druhou stranu podle šetření České školní inspekce (2023) třetina studentů SŠ nemá ve škole dospělou osobu, které by se mohla se svým problémem svěřit.

Pokud je tedy cílem předcházet rizikovému chování, toto je jedna z možných cest k jeho naplnění. Sociální pracovník může využít své schopnosti, odbornost a znalosti např. sociálně-ekologické perspektivy, přístupu zaměřeného na silné stránky, metod kognitivně-behaviorální terapie a podporovat dospívajícího, navázat s ním důvěru a včas poskytnout poradenství.

2 Drogy

Látky měnící vědomí jsou pro lidi přitažlivé od nepaměti a jak již bylo zmíněno, adolescenti jsou rizikovým až závislostním užíváním návykových látek ohroženi a současná civilizace jim to se svými nároky nijak neusnadňuje. Docent Kalina (2015, s. 186) to shrnuje:

„V adolescentovi musí dojít ke stmelení starých a nově objevených představ o sobě, dosavadních hodnot dětství a nových postojů, musí znovuvybudovat svou roli mezi vrstevníky a hledat míru blízkosti v partnerských vztazích. Já je v tomto procesu integrující silou, která umožňuje zažívat pocit kontinuity (self-constancy) a zvládnutí mnohdy hlubokých pochybností o sobě či druhých. Pokud je právě tato kvalita oslabena nebo má tendenci se fragmentovat, může být příčinou, proč dospívající ustrne v užívání drogy.“

Odborných definic drogy, návykové látky a drogové závislosti je mnoho a nejsou jednoznačné. Každý obor se na pojem dívá z jiného úhlu pohledu. Pro účely práce postačí definice doktorů Minaříka a Kmocha (dle Kalina a kol., 2003, s. 49), kteří popisují, že: *„drogou nebo návykovou látkou je látka, která má 2 vlastnosti: Psychotropní efekt (modifikuje naše prožívání, mění to, jak svět vidíme a prožíváme) a Potenciál závislosti (dlouhodobé, pravidelné užívání může vyvolat závislost a vést ke ztrátě kontroly nad jejím užíváním)“*. Závislost na drogách je charakterizována jako onemocnění označující touhu užívat psychoaktivní látku, zastavení takové touhy je obvykle neúspěšné. Kromě zmiňované touhy mezi hlavní znaky závislosti řadíme (podle MKN-10): potíže uživatelů se sebeovládáním; odvykací stav; zvyšující se míra tolerance; zanedbávání zájmů a povinností; pokračování u užívání drogy i přes zákaz a důkaz zjevně škodlivých následků. Závislost je fyzická i psychická a oba druhy závislosti jsou seriózním problémem v životě člověka, především mladého dospívajícího (kol. autorů občanského sdružení SANANIM, 2007, s. 19-20).

2.1 Důsledky drogové závislosti

Užívá-li drogu dospívající, je zde vyšší riziko závislosti než u dospělého, přičemž závislost nastává rychleji, více se prohlubuje a zasahuje do všech částí života člověka. Nejčastějšími zdravotními důsledky užívání nelegálních drog jsou infekční nemoci a předávkování drogami, zejména fatální je úmrtí důsledkem intoxikace (Chomynová et al., 2022). Dlouhodobé užívání alkoholu poškozuje například činnost jater, spolupůsobí při rozvoji některých nádorových onemocnění, u těhotných žen vede k vážnému poškození plodu. Užívání tabáku je jednou z hlavních příčin nemoci

a úmrtnosti v ČR, téměř 20 % celkové úmrtnosti jde na vrub kouření. Drogová závislost ovlivňuje psychické zdraví člověka a nejčastěji uváděné problémy v této oblasti jsou psychotické stavy, depresivní a úzkostné poruchy, trendem jsou duální diagnózy (Kalina a kol., 2015). V posledním desetiletí roste počet dopravních nehod, kdy viníkem byl člověk pod vlivem nelegálních drog a alkoholu. Lidé užívající drogy se dostávají do sociálních a ekonomických problémů – problémy s bydlením, zadlužení, nezaměstnanost či nestabilní zaměstnání, poškození rodinných vztahů, konflikty s policií a zákonem. Jsou apatičtí a ztrácejí smysl pro změnu své situace. Jsou to významné překážky uzdravení se a pro osoby užívající NL často představují nevyřešitelný problém (Chomynová et al., 2022). Negativní důsledky má závislost občanů i na společnost. Nejenže z důvodu nepříznivé demografické situace je nezbytné, aby budoucí produktivní generace byla zdravá v celém bio-psycho-sociálně-spirituálním kontextu (Kabíček et al., 2014), ale i dnes jsou společenské náklady² užívání NL (legálních i nelegálních) vysoké. Podle studie z r. 2007 činili 56,2 mld. Kč, z toho na tabák 33,1 mld. Kč (59,0 %), na alkohol 16,4 mld. Kč (29,1 %) a na nelegální drogy 6,7 mld. Kč (11,9 %) (Zábranský et al., 2007). Nejnovější odhad za rok 2016 činí přes 56 mld. Kč (Mlčoch a kol., 2019 in Sekretariát rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky – dále SRVKPP, 2019). Kromě toho byly poprvé v ČR vyčísleny společenské náklady na hazardní hraní, které za r. 2012 dosáhly 14,2–16,1 mld. Kč, z toho hmotné náklady 3,5–4,7 mld. Kč (Winkler a kol., 2014 dle SRVKPP, 2019). Na druhou stranu psychedelika mohou mít terapeutický účinek, pokud jsou vhodně použita – ve správný čas, v kontrolovaném prostředí a pod vedením zkušených terapeutů.

2.2 Rizikové a ochranné faktory

Problém užívání drog je velmi komplexní a příčiny tohoto chování mohou být různorodé a záviset na mnoha faktorech, jak už bylo uvedeno v kapitole *Dospívání*. Někteří dospívající jsou závislostí ohroženi mnohem více, jelikož u nich dominují rizikové faktory (podporující vznik a udržování závislosti) a ochrannými faktory (chránící jedince před drogovou závislostí) to nedokáží vyvážit (Kalina a kol., 2015; kol. autorů občanského sdružení SANANIM, 2007; Kabíček et al., 2014). U řady adolescentů jsou právě protektivní faktory, i přes značné působení rizikových, důsledkem nevyvinutí rizikového chování (Kabíček et al., 2014). Pro přiblížení rizikových faktorů autorka zvolila bio-psycho-sociálně-spirituální model, které vychází z pojetí člověka jako celistvé bytosti ve zdraví, nemoci i léčbě (Kalina a kol., 2015; Kalina a kol., 2003).

² Jde o přímé i nepřímé náklady užívání návykových látek, popř. nehmotné náklady, kam spadají náklady v oblasti zdravotnictví, vymáhání práva a další (prevence, výzkum apod.)

Biologické faktory U alkoholismu je dědičnost uváděna minimálně v 50 %, v případě nelegálních drog je odhadována dědičnost od 20 do 50 %, v tomto případě však existuje méně studií. Dědičnost hraje důležitou roli v rozvoji závislosti, ale i při prvním kontaktu s drogou. Nicméně vliv sociálně příznivého prostředí může snížit genetické predispozice k rizikovému užívání NL (Kalina a kol., 2015, s. 129-133).

Psychologické faktory jsou příčinou, následkem i důvodem setrvání v drogové závislosti. Ohrožený je člověk s nízkým sebevědomím, výkonností, nedostatkem asertivity, poruchami chování, úzkostný, zvládající špatně stres a náročné situace, člověk s duševním onemocněním, traumatizovaný, s poruchami attachmentu ale i člověk se zdravotním postižením (Kalina a spol., 2003, s. 275). NL mohou být často neuvědomovaným náhradním prostředkem při zvládání psychických stavů, formou útěku od reality a bolesti, způsob hledání odpovědí, naplnění vnitřní prázdnoty (Kalina a spol., 2015, s. 181-187). Zároveň ale studie ukazují, že psychedelika jsou vhodné pro léčbu některých duševních onemocnění.

Sociální faktory pro rozvoj a udržování závislosti mohou být: kulturní normy, reklamy podporující NL, setkání se s diskriminací, úroveň socio-ekonomické zajištěnosti, prostředí, ve kterém člověk vyrůstá a žije, ať už myšleno rozdílem mezi vlivy na vesnici, ve městě nebo různorodost třídních kolektivů a náplní volného času (Kalina a kol., 2003, s. 93). Rodina má na rozvoj závislosti zásadní vliv: nezdravý vztah dítě-matka, dítě-otec a další; závislý člen rodiny; trestná činnost v rodině; přehnaná nebo nedostatečná péče o dítě; manipulativní až násilná komunikace (Kalina a kol., 2015, s. 172-181). Užívání NL je silně spojené se sociálním kontextem – vrstevnickou skupinou (Griffin, Botvin, 2010).

Spirituální faktory Užívání NL může být motivováno touhou poznat víc, než svět člověku dokáže dát (subjektivně), s očekáváním, že člověk dostane odpovědi ohledně smyslu života, vesmíru apod. Což je typické pro období dospívání (McDowell, Hostetler, 2013).

Ochranné faktory, které na střední škole můžeme podpořit jsou především vytváření zdravého prostředí – aktivní zapojení studentů, důvěrné prostředí, prevence šikany a jiných jevů, práce s třídním kolektivem, rozvoj potřebných dovedností u studentů (viz. s. 17), opora v pedagogické pracovníky, podpora volnočasových aktivit, komunikace s rodinou apod. (Griffin, Botvin, 2010; Kalina a spol., 2015).

Dospívající, který užívá drogy, může být člověk, který má primárně jiné potíže, než je samotné rizikové užívání. Potřebují pomoc v cestě abstinence a zároveň ve vyřešení problémů, které je k drogám dovedly (kol. autorů občanského sdružení SANANIM, 2007, s.19). Jak dodává Stanislav Kudrle, při hledání hlubších kořenů závislosti stojí nenaplněné potřeby a hlubší motivace (dle Kalina a kol, 2003, s. 145). Nezbytné je zmínit, že neexistuje struktura osobnosti, která by před závislostí byla stoprocentně chráněna

nebo závislost předurčovala (Kalina a kol., 2003, s. 275). Je důležité, aby se dospívající, pedagogové a jejich rodiče naučili rozpoznávat rizikové faktory spojené s užíváním drog a aby si uvědomili, že toto chování může mít závažné důsledky pro jejich zdraví a život. Zajištění podpůrného prostředí, kde se dospívající mohou cítit přijatí a užít si mládí bez užívání drog, může být klíčem k prevenci užívání drog (Griffin, Botvin, 2010).

2.3 Prevalence užívání návykových látek

Hlavní město Praha (dále HMP) má mezi kraji ČR zcela specifické postavení v oblasti užívání NL. Dochází zde ke koncentraci lidí užívajících nelegální drogy jak z okolí hlavního města, tak i z celé ČR a okolních zemí. Počty lidí dlouhodobě a pravidelně užívající nelegální NL jsou vysoké. Jejich počet se odhaduje nad 30 % z celkového počtu a je 2-3násobný ve srovnání s průměrem v ČR. Vysvětlení nacházíme v otevřené drogové scéně, zvýšené dostupnosti nelegálních drog a nedostatečné dostupnosti zdravotních, adiktologických a sociálních služeb. (Usnesení zastupitelstva HMP, 2022, s. 6). Právě z důvodu otevřené drogové scény jsou drogy snadno dostupné i pro nezletilé studenty středních škol.

Hlavním zdrojem informací o užívání návykových látek mezi dospívajícími jsou dvě mezinárodní studie prováděné pravidelně každé 4 roky: HBSC (The health behavior in school-aged children), žáci ve věku: 11, 13 a 15 let a ESPAD (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách), která poskytuje informace o 16letých studentech. Dostupné jsou i výsledky jednorázových studií s celonárodním nebo regionálním pokrytím (dle Rolová, Milovský, Barták, 2018).

Ze zprávy o stavu prevence rizikového chování (2021) vychází, že nejčastějším jevem rizikového chování na střední škole je užívání tabáku. Z výzkumu ESPAD (2019) vyplývá, že 54 % studentů někdy kouřilo cigarety, necelých 24 % v posledních 30 dnech a za denní kuřáky se považuje 10,3 %. Zatímco e-cigarety užilo 60,4 % 16letých dospívajících. Sečtou-li se počty uživatelů e-cigaret a běžných cigaret, míra užívání nikotinu mezi dospívajícími neklesá. Z výzkumu Příbylové a Kachlíka pravidelně kouří 25 % pražských středoškoláků (2015). Studie české pobočky mezinárodní studie UNICEF – Mladé hlasy 2021, kde bylo sledováno vnímání rozsahu užívání látek mezi známými vrstevníky dotázaných dospívajících, uvádí, že celkem 80 % procent z nich má přátele, kteří někdy v životě kouřili cigarety a 76,3 % konzumovali alkohol. 95 % studentů v životě ochutnalo alkohol, 62,7 % v posledních 30 dnech a 41,3 % z nich pili nadměrně alespoň jednou týdně.

Užití konopných látek ve výzkumu ESPAD (2019) uvedlo 28,4 % respondentů. Výzkum katedry psychologie FF Univerzity Palackého v Olomouci (dále UPOL) z roku 2021 potvrzuje, že třetina dospívajících užila konopné látky. Průzkum na pražských

školách (2. stupeň ZŠ a SŠ) realizovaný Centrem sociálních služeb (CSS) v roce 2021 ukázal užití konopných látek v posledních 12 měsících 19,6 % dospívajících, přičemž opakované užití uvádělo necelých 10 %.

Nejčastěji uváděnými nekonopnými nelegálními drogy jsou extáze (3,6 % ESPAD, 2019; UPOL, 2021; 1,6 % CSS PRAHA, 2021), LSD nebo jiné halucinogeny (3,5 % ESPAD, 2019; 2,3 - 2,9 % UPOL, 2021; 1,4 % CSS PRAHA, 2021), pervitin a kokain (1,6 % ESPAD, 2019; 1,4 % CSS PRAHA, 2021). Mladé hlasy 2021 uvádí, že 32,1 % dospívajících má ve svém okolí přátele nebo vrstevníky, kteří někdy užívali nelegální drogu.

Všechny zmíněné výzkumy dochází k stejnému závěru, rozdíly v míře užívání NL jsou mezi chlapci a dívkami minimální a užívání NL je nižší u gymnázií a vyšší u odborných učilišť. Potvrzuje se, že nárůst zkušeností s návykovými látkami roste s rostoucím věkem (ESPAD, 2019; UPOL, 2021; CSS PRAHA, 2021). Řada výzkumů však upozorňuje také na to, že přelomovým mezníkem je v případě užívání NL také přechod ze základní na střední školu (Chomynová, Csémy, Mravčík, 2020). Žáci střední školy uvádějí dlouhodobě 3-10krát vyšší prevalenci užití většiny sledovaných nelegálních drog ve srovnání se žáky ZŠ (až 13krát vyšší v případě extáze a kokainu a 20krát vyšší v případě kratomu) (CSS PRAHA, 2021) (in Chomynová et al., 2022, s. 45-54). Průzkum ESPAD poukazuje na míru dostupnosti legálních i nelegálních NL, jejichž užívání je pro 16letého studenta nezákonné. Téměř 80 % si dokáže snadno obstarat cigarety, o procento vyšší počet pivo a 54 % studentů si snadno obstará jiný druh alkoholu, 50 % konopné látky. Příležitostné kouření cigaret a přiměřené pití alkoholu a experimentování s konopnými látkami mladí nepovažují za zdravotně rizikové. Od roku 2011 klesá podíl studentů, kteří považují experiment s drogami za velké riziko. Vliv na snižování užívání NL má mimo jiné školní prevence.

Z průzkumu je zřejmý dlouhodobý pokles prevalence užívání NL. Podle shrnutí ESPAD (2019) (in Chomynová, Csémy, Mravčík, 2020), je pokles vysvětlován měnícím se postojem k životnímu stylu, mladí se přesouvají na internet, nepotkávají se venku a čas tráví doma, kde nad nimi mají rodiče vyšší kontrolu. Na druhou stranu roste prevalence nelátkových závislostí. Nicméně podle výsledků ESPAD (2019) ČR zůstává na 1. místě v uváděných zkušenostech s užitím konopných látek v životě (na 2. místě je Itálie), nad průměrem zkušeností s extází, pervitinem a halucinogeny (3.-6. místo). V míře zkušeností s heroinem, kokainem a těkavými látkami je ČR pod průměrem evropských zemí (in Chomynová et al., 2022). Míra kouření klasických cigaret v ČR je srovnatelná s průměrem evropských zemí, avšak na předních místech (3.-5. místo) je ve zkušenostech mládeže s elektronickými cigaretami. Nadprůměrná je prevalence užití alkoholu v posledních 30 dnech, ale v ukazatelích rizikové konzumace se pohybuje okolo průměru evropských zemí (Národní monitorovací středisko pro drogy a závislost (NMSDZ), 2020).

3 Primární prevence

Primární prevence (dále PP) má podporovat rozvoj člověka, aby co nejbezpečněji prošel cestou hledání vlastní identity. Cílem je, aby u jedince nedošlo k poruše zdraví (tělesného, psychického i sociálního) (Kalina a kol., 2003). Dle Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy [online], které je garantem a koordinátorem školské prevence je „*primární prevence v širším slova smyslu výchova ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování, psychosociálních dovedností a zvládnání zátěžových situací osobnosti*“.

Primární prevenci (dále PP) dělíme na (Nešpor, Csémy, Pernicová, 1999) nespecifickou PP a specifickou PP (zaměřená na konkrétní formu rizikového chování). Specifická se dále dělí na všeobecnou PP (pro běžnou populaci bez rozdělování), selektivní PP (pro více ohrožené skupiny) a indikovanou (pro jedince a skupiny u kterých se projevy rizikového chování vyskytly).

3.1 Školský zákon

Školy a školská zařízení mají povinnost zahrnout prevenci do svých vzdělávacích programů podle zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání a vyhlášky č. 72/2005 Sb. Školní a vnitřní řád upravuje „podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků nebo studentů a jejich ochrany před sociálně patologickými jevy a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí.“ (§ 30, odst. 1, čl. C). V návaznosti na tuto legislativu je ředitel školy přímo zodpovědný za prevenci a za řešení zjištěných projevů rizikových forem chování.

Studenti, jejich rodiče a škola mají právo na poradenské služby, které upravuje vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. Jejich účel spočívá v „prevenci a řešení vzdělávacích a výchovných obtíží, prevenci různých forem rizikového chování a dalších problémů souvisejících se vzděláváním a s motivací k překonávání problémových situací.“ (§ 2, čl. D) Poradenské služby poskytuje pedagogicko-psychologická poradna a speciálně pedagogické centrum. (§ 3, odst. 1, čl. A a B). Ředitel školy „zabezpečuje poskytování poradenských služeb ve škole školním poradenským pracovištěm, ve kterém působí zpravidla výchovný poradce a školní metodik prevence (dále ŠMP), kteří spolupracují zejména s třídními učiteli, případně s dalšími pedagogickými pracovníky školy,“ například školním psychologem, speciálním nebo sociálním pedagogem. Přílohy vyhlášky pak uvádějí standardní činnosti poradenských služeb a jednotlivých odborníků.

3.2 Situace na středních školách

System školské prevence není personálně dostatečně zajištěn (Vláda ČR, [online]). Koordinaci programů PP má mimo jiné na starosti zmiňovaný školní metodik primární prevence (Příloha č. 1 k vyhlášce č. 72/2005 Sb.). Česká školní inspekce (2023) ve své zprávě z března uvádí, že téměř na všech školách je tato pozice zastoupena. Problematické ale je, že má mnoho úkolů a často není pro takovou práci osobnostně ani odborně připravený – v 66 % absolvoval metodik prevence kvalifikační studium, v 85 % je zároveň učitelem (v 66 % třídním učitelem) (ČŠI, 2023). Pro konkrétní představu a pochopení problematiky přikládám výčet několika standardních činností školního metodika prevence (dále ŠMP), které upravuje příloha č. 1 k vyhlášce č. 72/2005 Sb: metodické vedení pedagogických pracovníků v oblasti prevence; individuální a skupinové práce se žáky s rizikovým chováním; vyhledávání a orientační šetření žáků s projevy rizikového chování, poskytování poradenských služeb těmto žáků a jejich zákonným zástupcům, zjišťování sociálního klimatu ve třídách, diagnostika při vzdělávacích a výchovných problémech žáků apod. Ze zprávy české školní inspekce (2023) vychází, že ŠMP mají největší zájem o metodickou podporu v oblasti práce se žákem či pedagogem v krizi a se žákem v problémové situaci. Takové činnosti by mohly být v gesci sociálního pracovníka, který je vystudovaným odborníkem v této oblasti.

V cestě mu stojí i systémové překážky – zákonem nebyla snížena přímá vyučovací práce a na koordinaci programů PP nemá z důvodu malého úvazku dostatečný prostor. Vnímá to tak 63 % metodiků prevence, a to především v přímé práci se studenty (ČŠI, 2023). Další systémovou překážkou je nedostatečné finanční ohodnocení. (Vláda ČR, online; NMSDZ, 2020; Usnesení zastupitelstva HMP, 2022b). Ivan Skalík (dle Kalina a kol., 2003, s. 317-321) ve svém příspěvku rozebírá pozici pedagoga, nejčastěji třídního učitele, jako preventisty, vzdělavatele, kterému by studenti měli důvěřovat, iniciátora intervence a poradenství, přičemž dochází k závěru, že na učitele jsou kladeny příliš vysoké nároky a systém je tak staví do velmi složité situace.

Roli v poskytování prevence rizikového chování hraje i výše zmíněná pedagogicko-psychologická poradna, se kterou může (měla by) škola spolupracovat, ale to se neděje. V rámci vypracování koncepce PP rizikového chování v Praze byly poradny osloveny s cílem zmapovat aktuální stav spolupráce. Střední školy a střední odborná učiliště jsou z větší části nezapojené. I to přispívá k neposkytování efektivní školní prevence (Usnesení zastupitelstva HMP, 2022b).

Dalším podstatným nástrojem je multidisciplinární přístup k prevenci. Ve školním prostředí je to především pohled pedagogů a dále pedagogů, kteří mají kurz např. k výkonu práce školního metodika prevence v rozsahu 250 vyučovacích hodin. Podstatnou roli hraje i psycholog, ale odborníka na sociální prostředí (kterým je sociální

pracovník) v takovém týmu nenajdeme. Přitom spolupráce a koordinace všech zúčastněných je tak zásadní pro efektivní péči o cílovou skupinu i jedince (Usnesení zastupitelstva HMP, 2022b). Díky výše uvedenému docházím k závěru, že sociální pracovník (ať už externí nebo interní) má ve školství své místo a mohl by svou odborností přispět k efektivní PP.

Strategické dokumenty a akční plány pro následující období definují 3 prioritní témata v primární prevenci rizikového chování, kterým jsou závislost, duševní zdraví a podpora vztahů a klima ve škole (Usnesení zastupitelstva, 2022b; Usnesení zastupitelstva HMP, 2022a; NMSDZ, 2020.) Programy PP jsou nejčastěji realizovány Policií a externími organizacemi, jejich kvalita i dostupnost roste, je ale regionálně různorodá (NMSDZ, 2020). Zároveň přetrvává realizace jednorázových, neověřených a nekvalitních preventivních programů (Vláda ČR, [online]), na území hl. města Prahy jen ve 34 % byly realizované programy certifikované (Vacek et al, 2021). Často se setkáváme s programy, které vychází ze zjednodušených předpokladů, zabývají se jen ohraničeným problémem a pro neznalost vývojových zvláštností dospívajících jsou málo účinné (Kabíček, et al., 2014). Programy selektivní a indikované prevence jsou stále málo dostupné, stejně tak preventivní programy pro rodiče (NMSDZ, 2020). Ve zprávě o stavu prevence rizikového chování v ČR (2021, s.13) je zmíněno, že v 93,6 % pražské školy realizují programy všeobecné prevence a pouze ve 4 % selektivní a ve 2 % indikovanou prevenci. Problematická je nízká míra provádění včasné diagnostiky a intervence adiktologických poruch všeobecně (NMSDZ, 2020). Přičemž právě včasné rozpoznání a řešení problému vede k zmírnění dopadů.

3.3 Programy primární prevence

V posledních 30 letech došlo v prevenci k výrazným změnám. Je prokázáno, že nejefektivnějšími nástroji jsou tzv. evidence-based programy (založené na důkazech): dlouhodobé a interaktivní programy zaměřené na rozvoj sociálních dovedností, osobní rozvoj, věcné informace a individuální přístup ke studentům, které se mezi sebou dají kombinovat (Griffin, Botvin, 2010). Efektivní jsou programy snižující rizikové faktory (ale opouští se od pouhého „zastrašování“) a posilující faktory ochranné (Kabíček et al, 2014, s. 32-48). Pozornost by měla být věnována i rodičům. Data ze středních škol (ČŠI, 2023) ukazují, že pouze 35 % škol se věnuje programům zaměřeným na příznivé sebezpejetí studentů a pozornost věnují spíše podpoře vztahů mezi žáky.

Programy podporující rozvoj a informovanost studentů v kombinaci s podporou od okolí mohou být efektivním nástrojem předcházení rizikovému užívání NL (Griffin, Botvin, 2010). Stejný přístup najdeme i v aktuálních národních strategiích a strategiích

hlavní města Prahy zabývající se rizikovým chováním žáků a studentů. Finančně budou podporovány programy „na zvyšování kompetencí, budování pozitivních vztahů a silné a zdravé sítě v reálném životě“, cílem je podpora rozvoje kritického myšlení, rozhodování, efektivní komunikace, vztahových dovedností, sebeuvědomování apod. Potřebné je naučit dospívající hledat alternativní cesty k dosažení spokojenosti a podporovat jejich schopnost řešit nežádoucí situace a říct si o pomoc (Usnesení zastupitelstva, 2022a; SRVKPP, 2019).

Nezbytnou součástí prevence je stále vyvracení mýtů, pohotové reakce na aktuální situaci (například v současné době se zvyšuje problematika nadměrného užívání návykových léků) a rovnocenný přístup mezi lektorem a studenty. MŠMT vypracovalo mnoho metodických dokumentů, které jsou pro pedagogy oporou v řešení rizikového chování. Zároveň existuje projekt Interaktivní platforma podpory duševního zdraví a prevence rizikového chování, která nabízí doporučení pro školy i rodiče a uživatelé mají přístup k různorodým programům, především pro základní školy. Evropské monitorovací centrum pro drogy a závislost (EMCDDA) na svých webových stránkách uvádí velké množství preventivních programů, které je možné využít.

Na základě výše zmíněného a prostudování další odborné literatury, výzkumů a projektů, je pro předcházení drogové závislosti studentů středních škol vhodný například dlouhodobý Botvin LifeSkills Training program v kombinaci se školskou sociální prací, jelikož školský sociální pracovník poskytuje podporu, řeší problémy a může organizovat preventivní programy. Zároveň spolupracuje s rodinami studentů, což na školách bývá častým problémem, pracuje s jednotlivci i s třídami s cílem vytvořit zdravé prostředí pro učení a rozvoj studentů. Školská sociální práce přináší užitek pro celou školu a může pomoci snížit riziko užívání NL mezi studenty. Více v následujících kapitolách.

3.3.1 Botvin LifeSkills Training

Program Botvin LifeSkills Training (LST) je americký interaktivní program, který pomáhá studentům středních škol rozvíjet dovednosti směřující k podpoře zdraví a osobního růstu, a to zaměřením se na rizikové i ochranné faktory. Část programu je věnovaná přímo užívání NL. Cílem programu je připravit studenty na výzvy, které přináší středoškolské období, a posílit tak jejich schopnost vypořádat se s nástrahami dospělosti. Jedná se o evidence-based program vycházející z kognitivně-behaviorální terapie, který využívá strategie učení založené na spolupráci a pomáhá studentům zvládat stres, rozvíjet sociálně-emocionální dovednosti a vyvinout odolnost vůči NL, například bořením mýtů, a dalším chováním ohrožujícím zdraví. Tento program můžou provádět vyškolení pracovníci. Školící kurz a veškeré potřebné materiály je možné získat online, za cenu 250 \$ (LifeSkills Training, [online]).

O tom, že je program účinný a snižuje užívání NL u dospívajících dokazují některé studie. Botvin (dle Botvin, Kantor, 2000) ve svém článku shrnuje výzkumy účinnosti programu LST a z výsledků vyplývá, že program je účinný. Thajská studie z roku 2006 prokazuje, že program LST byl účinný pro prevenci užívání tabáku a drog (Seal, 2006). Studie mezi mexickými dospívajícími studenty středních škol potvrzují, že je nezbytné do PP zahrnout nácvik životních dovedností, které efektivně pomáhá ve snižování užívání NL (Pérez, 2012). Rozsáhlá americká studie, která u studentů zkoumala dopad programu LST, který studenti absolvovali před 13 lety, podporuje hypotézu, že komplexní, všeobecné preventivní programy mohou mít dlouhodobé účinky na chování spojené s užíváním nelegálních drog (Griffin a kol., 2023)

4 Školská sociální práce

Školský sociální pracovník (dále ŠSPK) je odborník, který má za úkol podporovat studenty v řešení jejich problémů, a nejen tím snižovat riziko užívání NL (Skyba, 2014, 62-63). Sociální práce je vědeckou disciplínou, která si klade za cíl předcházet, zmírňovat a řešit sociální problémy, specializuje se na poskytování profesionální péče potřebným a ohroženým jedincům. Jedná se o multidisciplinární obor, který staví na hodnotách solidarity, sociální změny, lidské důstojnosti a empatii a využívá poznatky například z psychologie, sociologie, pedagogiky, filozofie, práva (Matoušek, 2008). V české legislativě profese ŠSPK není definována, koncepčně zpracována ani legislativně vymezena, ale v zahraničí je běžnou pracovní pozicí na školách a rozvíjí se více než sto let (MPSV, 2017). Nejednoznačnost výkladů školské sociální práce (dále ŠSP) se týká mnoha oblastí, ale zahraniční ŠSP nám ukazuje základní východiska při formování představy o profesi a její pracovní náplni. Mezi tyto východiska patří (Skyba, 2014, 64-66): prevence, ekologická perspektiva, spolupráce s pedagogy a zaměstnanci škol, nabídka pomoci dětem a dospívajícím a posledním východiskem je vliv historického a společenského kontextu. ŠSP je oborem, který zahrnuje vyškolené odborníky na sociální prostředí, kteří poskytují služby studentům, rodinám, školnímu personálu, aby podpořili studijní a sociální úspěch studentů (SSWAA, online).

Jak již bylo zmíněno, v České republice není ŠSP zavedena do legislativy (MPSV, 2017). Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách upravuje pod paragrafem 109, 110 a 111 předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka a jeho činnost. Sociální pracovník může pracovat ve školských poradenských zařízeních, jeho činnost upravuje příloha č. 4 Vyhlášky č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

4.1 Potřebnost a náplň školské sociální práce

Ve školním prostředí existuje mnoho problémů, které mají přesah do sociální sféry a které je třeba řešit za pomoci sociální práce (Havlíková, 2018, s. 13-14). Petrenko ve svém článku v časopise Sociální práce (2020) vnímá roli ŠSPK jako velice důležitou a nezbytnou v předcházení sociálního selhání rodin, nenaplňování potřeb dětí a včasné podpoře rodin. Díky schopnosti včas detekovat rizikové faktory a komplexně posoudit klienta může ŠSPK poskytnout preventivní a podpůrné služby pro dospívajícího i rodinu (Sociální práce, 2020). Výzkumy dokazují, že časná intervence vede k celé řadě pozitivních výsledků (SSWAA). Často se tak neděje a velkou problematikou je neschopnost včas rozeznat RCH studenta a poskytnout mu odbornou pomoc a oporu.

S touto problematikou souvisí i nedostatek času na výkon profese školního metodika primární prevence a další překážky popsané v kapitole *Primární prevence*.

Z výzkumu provedeného v roce 2018 a z analýzy závěrečných prací vychází, že ŠSP je pedagogy, řediteli a zaměstnanci OSPOD vnímána jako potřebná, a to nejen pro svou odbornost, ale i z důvodu, že ŠSPK není současně vyučujícím (Hurychová, 2022; Havlíková, 2018; Macháčková, 2021). Stejně tak proběhlé projekty týkající se zavedení ŠSP vypovídají, že ŠSPK může být přínosný i ve snižování užívání NL studenty a jeho profese přináší i další benefity (Sociální práce, 2013; Havlíková, 2018).

Po prostudování odborné literatury (MPSV, 2017; Hurychová, 2022; Skyba, 2014; Skyba, 2018; Matulayová, 2006; SSWAA; Ciuttiová, 2008; časopis Sociální práce/Sociálna práca; Massat et al, 2016), kde se autoři zabývají modely školské sociální práce, náplní práce a kompetencemi školského sociálního pracovníka, je možné v souvislosti s bakalářským projektem shrnout, čím se školský sociální pracovník může zabývat. Tato práce spadá jednoznačně pod mikroúroveň sociální práce, ale může mít i mezoúroveň a v některých případech dokonce i makroúroveň. Zabývá se screeningem a včasnou podporou ohrožených žáků, pracuje s třídním kolektivem a zlepšuje školní klima. Nabízí poradenství studentům, rodině i pedagogům, spolupodílí se na tvorbě preventivních programů, spolupracuje s pedagogy a jinými zaměstnanci a propojuje služby se školou.

V rámci prevence drogové závislosti se ŠSPK může zapojit do tvorby a realizace preventivních programů, pomoci studentům zvládnout krizové situace prostřednictvím učení je technikám, spolupracovat s pedagogy na screeningu a krizové intervenci. Dále nabízet poradenské služby studentům a popřípadě je odkázat na další služby, zapojit rodiče, učitele a komunitu do procesu podpory studentů. Podstatné je, aby školský sociální pracovník dokázal se studenty navázat důvěru, byl flexibilní a mohl tak účinně reagovat na trendy a individuální potřeby studentů, a především je podporovat v jejich cestě vzděláním a ke zdravějšímu životnímu stylu.

Právě proto, že *„Prevence má více co do činění s pozitivním vývojem dětí a dospívajících než s tím, že dospívajícím vymlouváme drogy“* (EMCDDA, online), je důležité posilnit poradenský tým na škole.

4.2 Rešeršní strategie

Kapitola školská sociální práce odpovídá na otázky: Jaké je vymezení školské sociální práce? Je tato pozice potřebná? Jaké jsou příklady z praxe? Jaké je působení školského sociálního pracovníka v rámci prevence drogové závislosti?

K vypracování kapitoly o školské sociální práci byl prohledáván Souborný katalog knihovny UPOL a databáze PubMed. Pro vyhledávání byla použita kombinace

následujících klíčových slov: školská/školní sociální práce/ve škole, prevence, střední škola, závislost. Z výsledků je patrné, že toto téma je v zahraničí časté. Zatímco v České republice najdeme jen hrstku studií zkoumající školskou sociální práci, ovšem v posledních letech se tématem zabývá mnoho kvalifikačních prací. V Souborném katalogu knihovny bylo nalezeno 58 zdrojů a v databázi PubMed 119. Po vyřazení duplicit zůstalo dohromady z obou databází 157 výsledků. Dalším kritériem pro vyřazení nalezených textů bylo: nedostupnost v plnotextu a vyřazeny byly i zdroje starší 15 let. Užitečnost textu pro potřeby práce byla posuzována skrze relevanci názvu a následně i abstraktu a obsahu. Kritériem vyřazení textů: nesouvisel s tématem práce, neodpovídal na cíl vymezení školské sociální práce a informace nebyly možné implementovat na české podmínky. Po použití těchto vyřazovacích kritérií bylo posouzeno 28 textů jako vhodných. Následně byl hodnocen obsah textu, při kterém došlo k vyřazení 18 zdrojů. Pro zpracování tématu školské sociální práce bylo použito 10 zdrojů ze Souborného katalogu univerzitní knihovny a databáze PubMed. Další informace a související dokumenty byly vyhledávány na webových stránkách SSWAA a MPSV a v časopise Sociální práce/Sociálna práca. Pro zpracování této kapitoly bylo použito 13 zdrojů. K rešeršní strategii byl vypracován Flow diagram (*Příloha 1*).

5 Propojení tématu s teoriemi a metodami SP

Školská sociální práce a její rozvoj je spojen s mnoha teoriemi. Současným trendem v sociální práci je klienty aktivizovat a vytvářet mezi ním a pracovníkem partnerský vztah. Důraz je kladen na motivaci ke změně, jejich silné stránky, schopnosti, jejich zodpovědnost a vlastní iniciativu, podporovat ho v samostatnosti a aktivně ho do procesu změny zapojit (Matoušek, 2008). Důležitým aspektem se stává práce s klientem v jeho prostředí, jelikož na existenci problémů má podíl více činitelů. ŠSP intervnuje ve více systémech (rodičovský, školský, komunitní) a snaží se o soulad mezi požadavky prostředí a schopnostmi studentů. Z tohoto důvodu jsou pro školskou sociální práci využívány poznatky ekologické perspektivy, která se stala jednou ze základních teoretických základů na evropské i celosvětové úrovni (Skyba, 2018).

5.1 Ekologická perspektiva

Ekologická perspektiva umožňuje komplexní pohled, holistické vnímání člověka v jeho bio-psycho-socio-spirituální rovině i sociokulturního prostředí. Pomáhá školskému sociálnímu pracovníkovi porozumět významu vlivu institucí na jeho sociální fungování a získávat poznatky o klientovi z různých zdrojů a identifikovat a posoudit, které souvisí s jeho problémy. Školský sociální pracovník tak může intervenovat na více úrovních (rodiče, škola, student, komunita, ostatní instituce). (Skyba, 2018; Hurychová, 2022; Skyba, 2014). Allen-Meares (2013) poznamenává, že cíle školské sociální práce v souladu s ekologickou perspektivou jsou zaměřené na: identifikování zdrojů v okolí (sociální a jiné služby, úřady), které mohou studentům a rodinám pomoci; přispívá i k změně negativního vnímání a předsudků učitelů vůči studentům, kteří mohou díky intervenci sociálního pracovníka nahlédnout za problematiku žáka; posiluje se i spolupráce mezi týmem pedagogů a přispívá k rozvíjení a využití inovativních aktivit a metod. Limitem může být, že pokud se klient příliš soustředí na řešení problému v širších souvislostech, může to mít za následek, že se sice naučí, jak se vypořádat s konkrétním problémem, ale nedojde k rozvoji schopností vhodné k řešení problémů obecně. Tudíž je důležité zaměřit se nejen na konkrétní problém, ale i na rozvoj dovedností vhodné k vyrovnávání se jinými nepříznivými situacemi (Skyba, 2018). Právě kvůli tomuto limitu je vhodné využít program LST, který se zaměřuje na rozvoj ochranných faktorů (schopnost řešit krizové situace, práce se stresem a vyrovnáváním se s obtížnými událostmi, sociální dovednosti, rozvoj osobnostních charakteristik), který je blíže popsán v kapitole *Primární prevence*. Nicméně chceme-li docílit rozvoje ochranných faktorů u dospívajících, můžeme využít přístupy a z nich vycházející metody a techniky, které se v sociální práci a terapii běžně využívají, a to především kognitivně-

behaviorální terapie (dále KBT) a transakční analýza (dále TA). Tyto přístupy (mimo jiné) pomáhají klientům pochopit své jednání, najít zdravé copingové strategie, rozvíjí komunikaci a vztahy, takové schopnosti jsou pro dospívajícího potřebné a pomáhají mu nejen s vyrovnáváním se s náročnými situacemi.

5.2 Práce s jednotlivcem

Zaměříme-li školskou sociální práci především na zvyšování kompetencí studentů a jejich podpoře, je pro sociálního pracovníka nezbytná znalost případové a skupinové práce. Případová práce se zaměřuje na práci s jednotlivcem – v rámci školské sociální práce se studentem, popřípadě učitelem a rodiči, ale zahrnuje také jeho okolí, jako jsou rodina a prostředí, ve kterém žije. Díky znalosti sociokulturního prostředí a rodinného systému je pracovník schopen dát žákovu situaci do souvislosti a nacházet efektivní řešení problému. Základní principy této metody sociální práce jsou hledání a využívání zdrojů klienta k zvládnutí problémových situací, jelikož klient je aktivní a určuje směr procesu pomoci, dále podpora sebeurčení, důstojnosti a svobody jedince. Student si přináší své problémy, poradenství je tedy různorodé a sociální pracovník musí umět reagovat na široké spektrum témat. Klíčové pro úspěšnou případovou práci je mj. komunikace, důvěra a vztah mezi klientem a pracovníkem, jelikož školský sociální pracovník je často vyhledáván jako člověk, který umí naslouchat a student se mu se svými pocity a myšlenkami může svěřit a bere ho jako sobě rovného (Matoušek 2013, 85-99, 103-156). Při případové práci se využívá sociální poradenství, síťování, empowerment. Tím ulehčuje učitelům, kteří by si jinak museli s těmito situacemi poradit sami a zároveň studenti díky možnosti řešit své problémy se mohou snáze soustředit na vzdělávání a předchází se tak rizikovému chování.

5.3 Práce se skupinou

Pro programy PP – ať už všeobecné, ale především pro selektivní a indikované se využívá práce se skupinou – s celou třídou nebo s menší skupinou studentů, kteří jsou ohroženi více ke vzniku rizikového užívání NL. Sociální skupinová práce může být využívána k dosažení různých cílů, jako je zlepšení komunikace, podpora změny chování, podpora vzájemného učení a rozvoje sociálních dovedností. Skupinové procesy mohou být také využívány k řešení konfliktů nebo k podpoře osobního růstu jednotlivců. Právě skupinová zkušenost jedinců je nositelem změny. Sociální pracovník se v průběhu práce se skupinou zaměřuje jak na jednotlivce, tak na skupinu – její funkčnost, dynamiku, role, vztahy mezi studenty. Díky skupinové práci je možné ovlivnit situaci více lidí současně a není tak časově a finančně náročná jako případová práce, ale zároveň sociální pracovník se musí

na skupinové setkání připravit dopředu. Na druhou stranu pro člověka, který je spíše uzavřený, pasivní nebo skupinou není přijat, může být skupinová práce nevhodná, jelikož se aktivně nezapojí (Matoušek 2013, 290-293).

5.4 Další přístupy a metody

Jak bylo zmíněno v kapitole *Dospívání*, zvyšuje se míra duševních onemocnění ve společnosti a prvotní příznaky se mohou objevit v dospívání. Zároveň si studenti často neví rady, jak pracovat se stresem a jak se vyrovnávat s tlakem a nároky, které jsou na ně kladeny, což může vyústit v užívání NL. Skrze metody a techniky KBT je možné se naučit vhodné strategie. Tato terapie učí lidi rozpoznávat a měnit nezdravé zvyky v myšlení, což se pak pozitivně odrazí v jejich chování (Odyssea, online). Podstatné je, aby při intervenci byly dodržovány zásady: orientace na budoucnost, strategie krok za krokem, orientace na chování, řešení a silné stránky klienta, schopnost pracovníka přizpůsobit intervenci potřebám klienta (dle Navrátil, 2001). Pro ŠSP je možné využít trénink asertivity, který se v primární prevenci využívá – především nácvik nesouhlasu a užitečné je i mindfulness. Debra Burdick ve své knize *Mindfulness skills for kids and teens* (2019) popisuje jednotlivé techniky, které vedou například ke stabilizaci nálady, ke zlepšení soustředění, ovládnutí emocí a ke zvýšení sebe přijetí a sebevědomí, které je v dospívání tak zranitelné. Školský sociální pracovník může tyto výzkumem ověřené techniky ve své praxi využít, možné je absolvovat i terapeutický výcvik nebo školení.

Jak už bylo zmíněno, na škole je často problematické, že studenti si nepřijdou říct o pomoc a důvodů je hned několik: žádost o pomoc se jim jeví jako projev slabosti a neschopnosti, nechťejí obtěžovat učitele, cítí se trapně nebo v rozpacích. Je důležité zdůraznit, že hledání pomoci je běžná součást nejen procesu učení, ale i života. V tomto kontextu může být využita transakční analýza. Tento přístup může pomoci lidem vylepšit své komunikační schopnosti, zlepšit vztahy s ostatními a se sebou samými, převzít zodpovědnost za své chování a eliminovat nežádoucí myšlenky a jednání. Transakční analýza umožňuje lidem získat hlubší pochopení svých reakcí, myšlenek a emocí, je považována za vysoce účinnou metodu pro posílení sebevědomění a schopnosti navazovat vztahy s ostatními. Cílem je autonomie (Lister-Ford, 2006) Studie o účinnosti TA můžeme shrnout: TA zlepšila komunikaci mezi členy skupiny i s jejich partnery (Pourshahriari et al., 2021), zlepšuje emoční stabilitu, ale ne vřelost (Ciucur, 2012), zlepšuje symptomy úzkosti a deprese a zvyšuje sebeúctu (Widdowson, 2014; Akbari et al, 2012). TA vyžaduje vysokou úroveň sebevědomění, může zjednodušovat vztahové vzorce a vést tak k nesprávné interpretaci, což může být limitem tohoto přístupu. I zde je možné absolvovat výcvik nebo kurz.

Kritikou těchto přístupů (TA i KBT) a obecně prevence zaměřené na posilování dovedností a přetváření nezdravých strategií je jejich náročnost. Během takových cvičení je často nezbytné reflektovat své dosavadní jednání a jak je známo (popř. dokázáno výzkumy dle Burdick, 2014), mladiství se mohou cítit nepříjemně, mají-li věnovat pozornost sobě samotným a nemusí tak spolupracovat. Sociální pracovník musí být připraven na studenta prožívající úzkost a další nepříjemné pocity. Nejen z toho důvodu je důležité podporovat a vyzdvihovat silné stránky jedince, kterému se věnuje přístup zaměřený na silné stránky a koncept rezilience, které mají ve ŠSP ústřední místo. Sociální pracovník důvěřuje klientovým schopnostem, talentům, možnostem a vede ho ke schopnosti plnohodnotně rozhodovat o svém životě. Je to přístup založený na spolupráci, hledání klientových zdrojů, potenciálu a příležitostí v sociálním prostředí (Skyba, 2018). Rezilience je vnímána jako schopnost adaptace při vystavení riziku/nelehkých situacích a zároveň um jedince vyrovnat se nebo snáze překonat nepříznivé události. Podpora rezilience tkví v rozvoji protektivních faktorů a současně ve snaze o minimalizaci těch rizikových a je klíčová pro zvládnání nelehkých životních situacích.

Kombinací výše zmíněného, trendů, znalosti problematiky (využití v prevenci sociálních sítí, boření mýtů o návykových látkách, otevřená diskuse a partnerský přístup) se zapojením multidisciplinárního poradenského týmu, studentů a popřípadě i rodičů a komunity může být školská sociální práce velkým přínosem v oblasti prevence užívání NL a jiného rizikového chování.

5.5 Etické hledisko

Znalosti etických teorií a hodnot pomáhají sociálnímu pracovníkovi při řešení etických problémů a dilemat. Zároveň přispívají k identifikaci s oborem. Jejich znalost a dodržování zásad je jednou z podmínek profesionality oboru. Etických východisek může být mnoho, od etických kodexů, které vydávají profesní asociace, přes hodnoty sociální práce, zákony až po různorodé etické teorie (Matoušek a kol., 2008). Ve školní prevenci je podstatné, že veškerá opatření školního řádu a jejich realizace musí být prioritně v souladu s Úmluvou o právech dítěte a Listině základních práv a svobod.

V kontextu kvalifikační práce můžeme z Etického kodexu sociálních pracovníků ČR (2006) zmínit například pravidla etického chování ke klientovi, kolegům a ke společnosti. Školský sociální pracovník musí respektovat právo na soukromí klienta (studenta, učitele i rodiny), zároveň může být přínosem pro multidisciplinární tým, pokud je schopen s kolegy spolupracovat a respektovat je. V PP je pozornost kladena na zlepšování kvality života druhých lidí. Do principů Etického kodexu Mezinárodní

federace sociálních pracovníků (2018) je zaneseno prosazování práva na sebeurčení. Programy PP i intervence se sociálním pracovníkem by měly být na dobrovolné bázi a není možné studenta nebo jiného klienta nutit, pokud nejsou ohrožena práva a oprávněné zájmy druhých. Pozornost je věnována i budování sebeúcty a schopností lidí, přičemž LifeSkills Training program a zmíněné přístupy to plně podporují. Nově vznikl i etický kodex učitele (2022), které mohou být pro ŠSPR inspirací.

Pro školskou sociální práci jsou důležité její standardy vytvořené americkou asociací sociálních pracovníků (NASW, 2012), těchto jedenáct standardů je vnímáno jako etický kodex ŠSP, jelikož rozšiřují hodnoty, zásady a etické standardy Etického kodexu NASW, ale nenahrazují ho. Tyto standardy upozorňují na důležitost významu etiky a hodnot sociální práce zejména v oblasti nakládání s informacemi o nezletilých, informovaného souhlasu, dodržování soukromí a důvěrnosti spolupráce. Často dochází k dilematům ve zveřejňování informací, ŠSPR pracuje v multidisciplinárním týmu, spolupracuje se studenty, rodiči a dalšími aktéry (OSPOD, sociální a jiné služby) a je pro něj zásadní vědět kdy může co a jak říct, je povinen respektovat klientovo právo na soukromí a důvěrnost sdělení. Bez souhlasu klienta by neměl poskytnout informace třetí straně, jedná se o povinnou mlčenlivost. Ovšem existují výjimky, kdy je SPR povinen informace o klientovi poskytnout třetí osobě – OSPODu, polici ČR nebo státnímu zástupci. Oznamovací povinnost vyplývá z trestního zákoníku (č.40/2009 Sb., §367 a §368), přičemž je nezbytné ohlásit, že jiná osoba připravuje, páchá nebo již spáchala trestný čin. Ze zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí vyplývá: možnost upozornit rodiče na závadné chování dětí; každý nezletilý může požádat o pomoc bez vědomí rodičů; povinnost oznámit OSPODu, že se jedná o dítě z § 6 stejného zákona. Další povinnosti vycházejí ze školního řádu a metodik MŠMT.

6 Propojení tématu se sociální politikou

„Sociální politika je politikou, která se primárně orientuje na člověka, na rozvoj a kultivaci jeho životních podmínek, dispozic, na rozvoj jeho osobnosti a kvality života.“ (Krebs, 2015, s.17). Školská sociální práce a projekt zabývající se primární prevencí drogové závislosti studentů středních škol spadá do aktivní sociální politiky, která usiluje o prevenci, tudíž o předcházení vzniku sociálních problémů a nemoci, kterým je právě drogová závislost a nežádoucí důsledky s ní spojené. Z pohledu sociální politiky je zdraví lidí důležité, jelikož se (nejen) od toho odvíjí jejich podílení se na hospodaření státu. V takovém případě, je účinná prevence naprosto klíčová pro českou společnost s nepříznivou demografickou situací. *„Početně slabší příští produktivní generace by měla být zdravá, v celém bio-psycho-sociálně-spirituálním kontextu, a bez zbytečných ekonomických zátěží (jako je například léčba závislosti, psychiatrických poruch a řady dalších).“* (Kabíček et. al, 2014). Společenské náklady spojené se závislostí byly zmíněny v kapitole *Drogy*.

Úspěšnost školské prevence stojí na sociální politice (dále SPO). Souvislost mezi SPO a školní prevencí spočívá například v tom, že SPO vytváří podmínky pro realizaci, zajišťuje finanční prostředky a určuje její směřování skrz zákony, vládní nařízení a strategie. Chceme-li ve školách vytvářet bezpečné prostředí, vzdělávat žáky a studenty, podporovat je a rozvíjet jejich potenciál, je nezbytné, aby nástroje sociální politiky byly funkční, aby byl jasně stanovený směr a bylo vynaloženo dostatek finančních prostředků z veřejných rozpočtů. Stejně tak je tomu u fungujícího školního poradenského pracoviště, poradenských služeb, sociálních služeb, obcí, které se podílí nejen na primární prevenci, ale i na včasné zachycení problému, na poskytování podpory a řešení sociálních událostí. Školská sociální práce není českou legislativou vymezená, to sice neznamená, že na škole ŠSPR nemůže pracovat, jen se jedná o neoficiální pozici a s tím je spojeno mnoho problémů, například problematické financování pozice, nejednoznačnost pracovní náplně, kompetencí, odbornosti, pravomoci nebo zodpovědnosti. Neexistence legislativy může vést k problematickému ztotožnění se s identitou profese a k tomu, že ostatními pracovníky školy nemusí být ŠSPR vnímám jako plnohodnotná součást týmu. Snahy o změnu legislativy v ČR byly a jsou a budou přibývat, jelikož školy (diskuze probíhá především o ZŠ) a především žáci se potýkají s různorodými problémy na které školství mnohdy není připravené, přitom spolupráce se sociálními pracovníky by pro školu mohla být přínosná, stejně jako je tomu v zahraničí, kde ŠSPR je důležitým aktérem.

Základními principy sociální politiky (Krebs, 2015) jsou princip sociální spravedlnosti (1), princip sociální solidarity (2), princip ekvivalence (3), princip subsidiarity (4) a princip participace (5). V kontextu školské prevence to znamená, že každý žák by měl mít rovnocenný přístup a příležitosti ke zdrojům a službám (1, 3), do prevence jsou zainteresovaní různí aktéři, kteří by měli spolupracovat (škola, rodina,

komunita, ministerstvo, kraj, obec) (2, 5), přičemž školy by měli mít autonomii při rozhodování o svých programech a podporu z vyšších orgánů (4).

Nejčastěji uváděnými funkcemi sociální politiky jsou: ochranná, rozdělovací a přerozdělovací, homogenizační, stimulační a preventivní. S tématem práce souvisí všechny funkce, ale nejvýznamnější je funkce preventivní. Snahou je předcházet vzniku nepříznivých sociálních situací (poškození zdraví, alkoholismus, kriminalita apod.). Mohou ji plnit víceméně všechny obory sociální politiky, především politika zdravotní a vzdělávací. Vzdělání má ve společnosti obrovský význam, dalo by se říct, že je prostředkem k zaměstnání, k osobnostnímu, sociálnímu a ekonomickému rozvoji. Cílem vzdělávací politiky je: „zabezpečit rozvoj poznávací a duchovní kapacity populace, jejího poznatkového a dovednostního fondu a zabezpečit i rozvíjet morálněhodnotové orientace lidí“, spoludeterminuje sociální strukturu společnosti a bezprostředně ovlivňuje životní podmínky lidí (Krebs, 2015).

Základním nástrojem sociální politiky jsou právní normy (Potůček, 1995). Protidrogová politika, školská a sociální prevence se opírá o mnoho zákonů, strategických dokumentů, vyhlášek, které byly již zmíněny. V souvislosti se sociální prací je nezbytné poukázat na zákon č. 108/2006 o sociálních službách, který nejenže vymezuje práci sociálního pracovníka, ale i služby sociální prevence (§ 53 - § 70a), které se na prevenci nejen drogové závislosti významně podílí. Do oblasti PP se zapojuje mnoho dalších aktérů. Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky (RVKPP) je poradní, koordinační a iniciační orgán vlády ČR v otázkách politiky zaměřené na snižování škod působených závislostním chováním. Ministerstvo zdravotnictví odpovídá za legislativu legálního zacházení s NL. MPSV odpovídá za řešení sociálních problémů, které souvisí se závislostí a za legislativu, realizaci, zajištění dostupnosti a financování sociálních služeb pro osoby ohrožené závislostí. Ministerstvo vnitra odpovídá za potlačování nabídky ilegálních NL. Podle zákona č. 379/2005 Sb. je MŠMT zodpovědné za primární prevenci ve školách a školských zařízeních, podporuje a kontroluje realizace preventivních programů ve školách a školských zařízeních. Podstatnou roli hrají i kraje, obce, odborné společnosti, nestátní neziskové organizace nebo výzkumné instituce (SRVKPP, 2019).

7 Shrnutí analýzy potřeby

To, že je důležité předcházet rizikovému užívání NL, bylo v průběhu práce vícekrát zmíněno. Stejně tak byl prostor věnovaný charakteristice dospívání i současné situaci – jakým problémům školská prevence čelí, jaké jsou její nedostatky a jaké možnosti řešení se nabízí. Tato kapitola slouží ke stručnému shrnutí východisek pro navazující bakalářský projekt.

Důsledky drogové závislosti mohou být devastující pro jednotlivce i celou společnost. Rizikové užívání NL dospívajícími může vést k vážné poruše zdraví (poškození mozku, jater, plic), k psychickým problémům (závislostní onemocnění, úzkosti, deprese, psychózy), sociálním problémům (konflikt s rodinou, předčasné ukončení školy, ztráta zaměstnání, neschopnost udržet si zdravé vztahy) i k právním problémům (páchání přestupků a trestných činů).

Na druhou stranu příčiny užívání NL úzce souvisí s nenaplněnými potřebami dospívajících nebo je motivací sociální vliv okolí. Ohrožený je člověk dlouhodobě pociťující nejistotu, méněcennost, smutek, vztek, bezmoc, nespokojenost. Ruku v ruce s rostoucí prevalencí duševních onemocnění, poruch příjmu potravy, problémy v rodinách, migrací, rychlými společenskými změnami a vyvíjeným tlakem, jsou tyto pocity důvěrně známé mnoha dospívajícím. Záleží, jak se k nepříznivým situacím ve svém životě postaví, což je ovlivněno jejich schopnostmi, znalostmi, osobností, postoji i zdroji z okolí. Právě na tyto zmíněné ochranné faktory může být primární prevenci zaměřená – rozvoj sociálních dovedností, osobnosti, informovanosti.

Vhodné je využití dlouhodobých evidence-based programů, které cílí na konkrétní skupinu, jsou interaktivní, studenti jsou do procesu i přípravy zapojení a nezbytný je i důvěrný vztah mezi „lektorem“ programu a skupinou studentů. Různorodou paletu ověřených preventivních programů je možné nalézt na webových stránkách EMCDDA, MŠMT, IPREV aj. Preventivně působí i zdravé školní klima, příznivé vztahy s pedagogy, propojení a spolupráce s komunitními zdroji a funkční tým poradenských pracovníků na škole. Prioritními tématy, které vycházejí ze strategií a akčních plánů, jsou: podpora duševního zdraví, snížení závislostí (i nelátkových), tvorba příznivého školního klimatu a vztahů.

Nicméně, kvalita PP se na každé škole liší. Problémem jsou systémové překážky: školní metodici primární prevence jsou finančně podhodnoceni a zaneprázdněni výukou, na vykovávání profese ŠMP nemají dostatečný prostor. Jejich pozice na středních školách je obsazena jen ze 66 % těmi, kteří absolvovali kvalifikační studium, přitom mají v gesci koordinaci a realizaci prevence i individuální práce se žáky ohroženými rizikovým chováním nebo v tíživé životní situaci. Podporou by pro ně mohly být pedagogicko-psychologické poradny, s kterými ale SŠ většinou nespolupracují.

Dále přetrvávají jednorázové a neověřené preventivní programy. Trh postrádá selektivní a indikovanou primární prevenci, která se věnuje studentům více ohroženým drogovou závislostí a absence je i v rámci prevence pro rodiče. Mezi dospívajícími se snižuje vnímání rizikovosti experimentování s návykovými látkami (především konopné látky, alkohol) a přetrvávají mýty a milné informace o drogách. Studenti si neřeknou o pomoc nebo nevěří svým učitelům, a i v souvislosti s tímto, není prováděná včasná diagnostika adiktologických poruch a není řešena nepříznivá situace studentů, což může způsobit další a serióznější problémy.

Mimo zmiňované školní poradenské pracoviště, kde působí ŠMP, psycholog, výchovný poradce a jiní, se do školní PP zapojují další subjekty: školské poradenské zařízení (pedagogicko-psychologické poradny, sociálně pedagogické centrum); Policie ČR, NNO a sociální služby, které na školách realizují prev. programy; obce, kraje, stát, který poskytuje finance, kurzy pro pedagogy a metodiky.

Navrhovanou možností řešení této situace je obohacení školního poradenského pracoviště o sociálního pracovníka, který může metodikovi prevence a jiným pedagogům pomoci v koordinaci a realizaci preventivních programů, případové práci a přinést svůj odborný pohled nejen na problematiku rizikového chování (blíže kapitola *Školská sociální práce*).

PRAKTICKÁ ČÁST

Cílem praktické části bakalářské práce je vypracování návrhu projektu, který podporuje školní primární prevence drogové závislosti a je vypracován na základě teoretických východisek a analýzy potřebnosti. Projekt je časově a zdroji ohraničený soubor činností a procesů, jehož cílem je zavedení, vytvoření anebo změna něčeho konkrétního.

Zadavatelem projektu je sociální služba v centru Prahy, která poskytuje nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, připravuje a realizuje preventivní programy ve školách, tudíž sociální pracovníci mají zkušenosti jak s prací s dospívajícími, tak s realizací programů PP. V rámci projektu budou zaměstnáni dva sociální pracovníci s potřebnými kompetencemi a vzděláním, kteří budou spolupracovat se 4 SŠ v Praze, které se do projektu zapojí. Jeden SPR bude mít poloviční úvazek na 2 školách (dohromady 1 úvazek), tudíž bude pracovat 20 hodin na každé ze dvou škol. Z analýzy potřebnosti a teoretických východisek vyvstala potřeba zabývat se rozvíjením ochranných faktorů prevence, podpořit práci ŠMP, jelikož nemá na koordinaci PP dostatek času a zároveň se zaměřit na realizaci selektivní a indikované prevence a na včasné řešení problému. Součástí náplně práce bude i propojování školy a komunitních zdrojů. Projekt tak cílí nejen na zvyšování sociálních dovedností, rozvoj copingových strategií a schopnosti říct si o pomoc, ale zároveň zlepšuje školní klima a přispívá ke zdraví mladých studentů, kteří mají před sebou celý život. Zásadou SPR je mimo jiné partnerský přístup ke klientovi, otevřená komunikace, aktivní zapojení klienta do procesu změny a jeho podpora.

8 Cíl projektu

Záměrem projektu je zlepšit primární prevenci drogové závislosti na středních školách a předejít tak rizikovému užívání NL, a to především tím, že budou integrovány dlouhodobé programy PP, selektivní a indikovaná prevence, budou aktivně posilovány ochranné preventivní faktory, bude poskytována včasná podpora především studentům, dále rodičům a učitelům.

Cílem projektu je:

- Ve školním roce 2023/2024 zapojit sociálního pracovníka do týmu školního poradenského pracoviště na 4 středních školách v Praze.
- Realizovat programy PP (specifické, selektivní, indikované) zaměřené na podporu ochranných faktorů drogové závislosti – u více jak 50 % studentů, kteří absolvují programy, posílit copingové strategie, sociální dovednosti a schopnost říct si o pomoc.
- Propojit komunitní zdroje (soc. a jiné služby, úřady) se školou – navázat s nimi spolupráci.

SMART CÍL

- a) **Specifický:** Zapojení sociálního pracovníka, realizace programů na posílení ochranných faktorů, poskytování poradenství sociálním pracovníkem
- b) **Měřitelný:** Sociální pracovník bude zapojen do týmu školního poradenského pracoviště, zvýší se počet selektivní a indikované prevence a počet programů zaměřujících se na posílení ochranných faktorů, v prostředí školy bude poskytováno sociální poradenství
- c) **Dosažitelný:** Získat dostatek financí a předcházet rizikům
- d) **Relevantní:** Cíl stojí na analýze potřebnosti a teoretických východiskách popisující kvalitní primární prevenci
- e) **Termínovaný:** realizace během jednoho školního roku 2023/2024

9 Cílové skupiny projektu

Projekt je vytvářen zejména pro předcházení drogové závislosti studentů, ale týká se i dalších aktérů zapojených do školní prevence a můžeme odhadovat, že vliv bude mít i na budoucí studenty školy, rodiny a přátele studentů.

9.1 Přímé

Nejvýznamnější cílovou skupinou jsou studenti 4 středních škol v Praze, které se zapojí do projektu a budou spolupracovat se sociálním pracovníkem. V roce 2021/2022 připadlo na jednu pražskou střední školu 382 žáků (ČSÚ, 2022) – 1 528 studentů na 4 SŠ. Nejvýznamnější vliv by projekt měl mít na studenty nezletilé – 1. a 2. ročníku, kde se nejčastěji začne rozvíjet rizikové chování (pokud už se tak nestalo na ZŠ). V roce 2008 (současní deváťáci) se narodilo nejvíce dětí za posledních 29 let a stejně tak vysoká porodnost panovala i v dalších letech. Školství se minimálně do roku 2025 bude potýkat s potížemi s kapacitou míst pro první ročníky a je jisté, že počet žáků poroste. Z dat ČSÚ můžeme odhadnout, že v prvních a druhých ročnících bude ve školním roce 2023/24 průměrně 260 studentů, na čtyři školy: 1 040 studentů. Cílovou skupinou jsou i studenti užívající rizikově návykové látky, studenti s duševními problémy a studenti z nezdravého prostředí. Taková statistika nebyla pro pražské školy dohledána, ale podle celorepublikové prevalence užívání NL a duševních onemocnění můžeme odhadnout, že do této skupiny patří 25 % studentů.

Jak bylo zmíněno v teoretické části práce, studenti ve věku 15–19 mají mnoho potřeb – být součástí skupiny, separace od rodiny, studovat SŠ, popřípadě se dostat na VŠ, zamilovat se, dotvořit svou identitu a být se sebou spokojený, nevybočovat z řady a paradoxně být originál a samozřejmě mnoho dalších potřeb (vhodné je dívat se na problematiku pohledem Maslowovy pyramidy). Snaha o naplnění potřeb i její absence a v neposlední řadě i nenaplnění potřeb mohou vést ke stresu, k osamělosti, k problémům se sebeúctou, k nejistotě, ke vzteku nebo bezmoci. Ruku v ruce s rostoucí prevalencí duševních onemocnění mezi dospívajícími (okolo 14 %) se jedná o situace, které vedou k užívání návykových látek, jelikož uživatelům dopřejí postrádané pocity a na oko naplní jejich potřeby. Takovému člověku může pomoci vést diskusi o návykových látkách, vyzkoušet si nácvik relaxačních technik, rozvíjet svůj potenciál. Stejně tak je pro něj důležitá podpora druhých a žití ve zdravém prostředí – ať už rodinném nebo školním.

9.2 Nepřímé

Projekt nebude mít pozitivní vliv pouze na studenty, ale i na školní poradenské pracoviště, a to především na školního metodika prevence. Popis analýzy potřeb byl zmíněn v teoretické části práce – nedostatek času pro koordinaci prevence, špatné finanční ohodnocení pozice, často nedostatečné vzdělání a metodická opora při práci s jednotlivcem, nenavázaná spolupráce se zdroji v komunitě, nízká motivace pro výkon dobré praxe apod. Na každé škole je jeden ŠMP, v rámci projektu se jedná o podporu 4 lidí. Do procesu se zapojuje i výchovný poradce nebo psycholog, kterým projekt také může zlepšit jejich práci (dalších 8 lidí). V neposlední řadě to jsou právě pedagogové, na které je často kladen příliš vysoký nárok, aby byly schopni vyřešit různorodé problémy a zároveň jim předcházeli. Jsou nedílnou součástí preventivních kroků školy, především třídní učitelé, kteří potřebují organizovat třídní schůzky a v nejlepším případě by měli mít se svými studenty důvěrný vztah. Průměrem jsou na středních škole 4 třídy – 4 ročníky – 16 třídních učitelů – 64 třídních učitelů v rámci celého projektu.

10 Terénní průzkum na provedení analýzy potřebnosti

Pro provedení terénního průzkumu byl zvolen kvantitativní přístup a technika dotazníku. Jde o techniku, která pokryje relativně velký počet respondentů a je možné data sbírat online. Avšak hrozí nízká návratnost rozeslaných dotazníků. Jedna z klíčových aktivit projektu je vytvoření analýzy potřebnosti na konkrétní škole, a proto tento terénní výzkum slouží pouze k přiblížení problematiky.

Na pražské veřejné střední školy (vyjma gymnázií, konzervatoří, speciálních škol) byl v únoru 2023 zaslán dotazník ohledně prevence a školské sociální práce. Byl adresován ŠMP a v případě, kdy na webových stránkách školy nebyl nalezen kontakt na ŠMP, byl poslán výchovnému poradci nebo řediteli, který za ŠPP zodpovídá. Bylo rozesláno 81 dotazníků, vyplněných dotazníků se vrátilo 16. Návratnost je necelých 20 %. Dotazník je možné nalézt v příloze, pro účely projektu jsou důležité otázky č. 2, 5, 6, 7, 8 u kterých budou výsledky graficky představeny a krátce okomentovány.

Na otázku, jestli studenti na škole užívají NL odpověděli 4 respondenti *určitě ano*, 7 respondentů: *spíše ano*, 3 respondenti *spíše ne* a dva zvolili odpověď *nevím*. Z výsledků vyplývá, že necelých 70 % ŠMP subjektivně uznává, že studenti užívání NL.

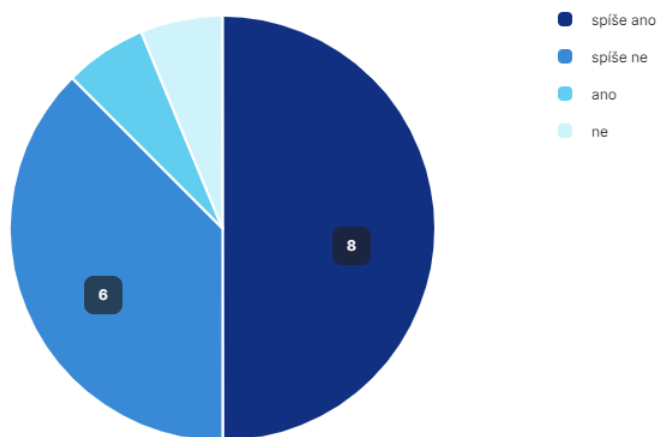
Níže přiložená tabulka vypovídá o odpovědích otázky č. 5, která zněla: *Myslíte si, že by Vám sociální pracovník (SP) na škole mohl pomoci se snižováním drogové závislosti studentů?* Respondenti mohli zaškrtnout jednu nebo více odpovědí, které souvisí s pozicí ŠSPR a vedly by podle nich ke snižování drogové závislosti studentů. Nejvyšší podíl má odpověď *Sociální práce s rodinou*, která ale není součástí projektu. Výhodu vnímají respondenti v postavení SP, který není zároveň učitelem (37 %), dále si 31 % umí představit, že SP vede program PP a stejný počet si myslí, že může být vhodným facilitátorem komunikace a zvýší šanci na včasné vyřešení problému dospívajících a rodin.

Tabulka 1: Preventivní aktivity SP, zdroj: vlastní dotazník

ODPOVĚĎ	RESPONZÍ	PODÍL
sociální práce/poradenství s rodinou studenta	7	43.8 %
SP není pedagogem, pro studenty je proto "nezávislým" odborníkem	6	37.5 %
vedení programu PP v konkrétní třídě	5	31.3 %
SP rozvíjí účinnou komunikaci mezi studenty, pedagogy, rodiči i okolím	5	31.3 %
SP zvýší šanci na včasné vyřešení problémů dospívajících a rodin	5	31.3 %
SP informuje studenty a rodiny o možných způsobech řešení nežádoucích životních situacích (rozcestník na webových stránkách školy, rodičovské schůzky)	4	25 %
žádná z výše uvedených	3	18.8 %
SP spolupracuje s orgánem sociálně právní ochrany dětí	3	18.8 %

Stěžejní je otázka č. 6, která zjišťuje, zda-li respondenti mají zájem o spolupráci se ŠSPR, o výsledcích vypovídá následující graf. 56 % odpovědělo ano/spíše ano a 44 % spíše ne/ne.

6. Máte zájem o spolupráci se školním sociálním pracovníkem?

Graf 1: Zájem o spolupráci se ŠSPR, zdroj: vlastní

Analýza potřebnosti je potvrzená otázkou č. 8, kdy respondenti měli zaškrtnout odpovědi, s kterými souhlasí. Přičemž 75 % z nich tvrdí, že studenti si nepřijdou říct o pomoc, v 50 % nedokážou zjistit, kteří studenti užívají NL, ve 30 % nemají studenti o spolupráci zájem a tři respondenti zmínili, že na škole neprobíhá indikovaná a selektivní PP, i přes to, že mají studenty ohrožené drogovou závislostí.

Otázka č. 7 byla věnována limitům v poskytování PP drogové závislosti. Nejčastěji bylo zmiňováno, že preventivní programy nemají na dospělé studenty dopad a že primární prevence je záležitostí spíše ZŠ, dále problematika ohledně snadné dostupnosti a tolerance NL. Dva respondenti zmínili, že limitem je nespolupracující rodina. Na dlouhodobé programy PP (které jsou nejúčinnější) není dostatek financí, zároveň je problematické vybrat program, který je dostatečně poučný, ale ne nudný a programy často nejsou aktuální, jelikož trh s NL je příliš rychlý. Jedna respondentka zmínila nedostatečné personální zastoupení ve školním poradenském pracovišti – je výchovnou poradkyní i metodičkou prevence.

Z výsledků je patrné, že podle názoru ŠMP studenti na středních školách užívají návykové látky a většina dotázaných by o spolupráci se ŠSPR měla zájem. Problematická se jeví spolupráce s rodinou, včasné odhalení problému a zastaralé přístupy k PP.

11 Klíčové aktivity a jejich indikátory

V následující kapitole jsou popsány klíčové aktivity KA01 – KA10, které jsou pro dosažení cíle a záměru projektu zásadní. Důkazem o naplnění klíčové aktivity jsou indikátory a z nich patrné výstupy a výsledky aktivit. Kolonka harmonogram vypovídá o časové dotaci na klíčovou aktivitu. Na realizaci aktivit se bude podílet realizační tým složený z interních zaměstnanců zadavatelské organizace a sociálních pracovníků. Odborný garant projektu má nad projektem hlavní dohled a schvaluje jednotlivé postupy v klíčových aktivitách Koordinátor SPR metodicky vede SPR: Důležitými aktéry jsou finanční manager, supervizor, grafik, personalista a nezávislý evaluátor.

11.1 KA01: Kvalifikovaný tým sociálních pracovníků

Zásadní první krok je zaměstnat 2 SPR, kteří mají zájem o práci na SŠ a jsou dostatečně kvalifikovaní pro výkon primární prevence. V případě potřeby jim bude zajištěno potřebné školení a samozřejmě metodická podpora

Indikátor: Podepsání smlouvy s 2 sociálními pracovníky.

Harmonogram: červen, červenec 2023

11.2 KA02: Oslovení středních škol

Nezbytným krokem je oslovení SŠ a zjištění jejich zájmu o spolupráci. Bude zaslána elektronická i papírová pozvánka ke spolupráci a účasti na projektu. Projekt bude zprostředkovaně představen i na některých školeních pro ŠMP

Indikátor: Vytvořené a poslané pozvánky do 81 SŠ v Praze. Poslané instrukce školitelům kurzu pro ŠMP.

Harmonogram: červenec, srpen 2023

11.3KA03: Navázání spolupráce

Třetí klíčovou aktivitou je navázání spolupráce se SŠ (4), identifikace a vyhodnocení potřeb školy v oblasti prevence, jelikož je nezbytné zjistit, jaké jsou stávající problémy a jaká podpora by mohla být účinná. Zároveň je nezbytné navázat kontakt se studenty, učiteli i rodiči a vytvořit fungující spolupráci se ŠPP

Indikátor: realizovaná schůzka se ŠPP; realizovaná pedagogická rada a představení role SPR; účast SPR na školní akci (adaptační kurz) a seznámení se se studenty – po měsíci od zapojení bude min.70 % studentů vědět s čím se mohou na SPR obrátit; představení

SPR rodičům na třídních schůzkách – po 2 měsících bude 40 % rodičů vědět o SPR. Se ŠPP bude každý 1 měsíc probíhat schůzka a bude z ní zápis.

Harmonogram: srpen–září 2023

11.4 KA04: Vyhledání komunitních zdrojů

SPR vyhledá zdroje (služby, úřady, organizace) v komunitě, které mohou být využity studenty, rodiči i učiteli.

Indikátor: bude vyhotovena „Mapa pomoci“ pro studenty i rodiče – „seznam“ NNO, sociálních služeb, úřadů apod. na koho se v které situaci obrátit; bude navázán kontakt s pedagogicko-psychologickou poradnou, s OSPOdem, s CDZ pro cílovou skupinu, s nízkoprahovým zařízením pro děti a mládež a s adiktologickou službou pro mládež

Harmonogram: září, říjen 2023

11.5 KA05: Vytvoření plánu prevence

Na základě KA02 a KA03 (analýza potřebnost a hodnocení současného stavu prevence na škole) vytvořit ve spolupráci s ŠMP plán prevence a vyznačit aktivity, které budou realizovány SPR. Cílem programů je posílit ochranné faktory spojené s prevencí drogové závislosti. Náplní programů je především: rozvoj sociálních dovedností, zdravých copingových strategií, schopnosti říct si o pomoc v případě, že se studenti cítí přetížení, nebo mají problémy v oblasti drog aj., zvládání stresu; selektivní a indikovaná PP. Náplň programů je postavená na znalostech primární prevence, práce se skupinou a dvou přístupech – KBT, TA, které studentům pomohou porozumět svým pocitům a chování, identifikovat rizikové situace a naučit se adekvátně reagovat. Využit bude i zahraniční program LST. Programy budou vytvářeny interaktivně, na základě potřeb cílové skupiny – workshopy, diskuse, nácvik dovedností. Další zásadou je aktivní zapojení studentů – do přípravy programů i v průběhu realizace.

Indikátor: Vytvořený plán prevence obsahující harmonogram, konkrétní aktivity a cíle pro danou třídu. Plán zapsán do dokumentů školy (*Minimální preventivní program*)

Harmonogram: září, říjen 2023

11.6 KA06: Realizace programů a aktivit

Programy budou realizovány v průběhu školního roku 2023/24. Na jeho realizaci se bude podílet SPR, ŠMP i pedagogové. Nezbytnou zásadou je vytvoření důvěrného prostředí, dodržování mlčenlivosti, diskrétnosti a partnerského přístupu. Pro zapojení interaktivního prvku je vhodné pobídnout studenty k vytvoření instagramového profilu, kam budou

vkládány nové získané informace a shrnutí programů vlastními slovy studentů. Veřejný instagramový profil tak může sloužit i dalším lidem (sledujícím), kteří se programu přímo nezúčastnili.

Indikátor: Počet zrealizovaných programů; počet zapojených studentů (prezenční listina); Vytvořený instagramový profil; Jeden program – min. jeden příspěvek na instagramovém profilu

Harmonogram: říjen 2023–červen 2024

11.7 KA07: Identifikace studentů s rizikovým chováním

Pro naplnění cíle je důležité poskytovat studentům, rodičům i učitelům poradenství, které je součástí této klíčové aktivity a poskytováno bude v konkrétní časy v průběhu celého roku. Je důležité, aby učitelé dokázali rozpoznat studenta, který by potenciálně potřeboval pomoc odborníka a upozorňovali na něj ŠPP. Prostřednictvím preventivních programů je možné se ke studentovi dostat blíže a motivovat ho k vyhledání pomoci, nebo mu ji rovnou nabídnout. Právě proto je nezbytné vybudovat mezi SPR a studenty důvěru, přijímat je a podporovat.

Indikátor: počet identifikovaných studentů s rizikovým chováním; počet případové práce a délka jejího poskytování

Harmonogram: říjen 2023–červen 2024

11.8 KA08: Propagace projektu

Díky pravidelným článkům v médiích budou donátoři obeznámeni s průběhem projektu. Propagace může mít i inspirativní dopad na ostatní sociální služby a střední školy i rozvíjet diskusi na téma primární prevence a školská sociální práce. Zároveň slouží k informování místních o realizaci projektu.

Indikátor: Články v odborném časopise – v září 2023 a v červenci 2024, sociální síť vytvářené studenty, článek v místních novinách – v říjnu 2023 a v červnu 2024

11.9 KA09: Monitorování a vyhodnocení projektu

Průběžné sledování realizace projektu je velice důležitou KA, bude probíhat prostřednictvím dotazníků, rozhovorů, pozorování. Evaluace pomůže zjistit, zda byly cíle projektu dosaženy a zda byly klíčové aktivity úspěšné. Je nezbytné požadovat zpětnou vazbu na programy PP, spolupráci se školou, ŠPP a ŠMP – zaznamenávat výsledky a implementovat je do dalšího průběhu. Měřit přínosy, které projekt pro školu a studenty

přináší. Na základě těchto informací bude možné projekt případně upravit a zlepšit jeho efektivitu. Jedním z kroků klíčové aktivity je vypracování závěrečné evaluační zprávy.

Indikátor: Sepsaná zpětná vazba od studentů, učitelů, SPR. Dotazníkové šetření. Sepsaná evaluační zpráva a doporučení pro další vylepšení projektu.

Kvalitativní metody zahrnují rozhovory se studenty a učiteli, průzkumy názorů, pozorování v průběhu projektu a zpětnou vazbu od účastníků. Tyto metody nám umožní získat hlubší porozumění účinkům projektu na životy studentů a prostředí školy.

Kvantitativní metody zahrnují sběr statistických dat, jako jsou počty studentů, kteří byli identifikováni jako riziková, počty studentů, kteří se zúčastnili programů prevence, počty studentů, kteří se svěřili se svými problémy školnímu poradci nebo sociálnímu pracovníkovi, a počty studentů, kteří vykazují snížení rizikového chování.

Harmonogram: průběžně a v červenci 2024 vytvořená evaluační zpráva

11.10 KA10: Poskytování podpory sociálním pracovníkům

Sociální pracovník má v tomto projektu stěžejní roli a je nezbytné mu poskytnout dostatečnou podporu (materiální, metodickou i supervizní), aby jeho práce byla kvalitní a efektivní. Podpora bude poskytována zaměstnanci služby.

Indikátor: minimálně 1x měsíčně kontakt se supervizorem, minimálně 1x za 2 měsíce kontakt celého týmu (koordinátor SPR, SPR) – záznam o schůzce a zápis z ní

12 Harmonogram

Níže je graficky zobrazen plánovač projektu, jednotlivé aktivity a jejich průběh byly popsány v kapitole *Klíčové aktivity a jejich indikátory*.

Tabulka 2: Ganttův diagram, zdroj: vlastní

Začátek projektu: 01.06.2023

 plán realizace aktivity možná realizace aktivity i v tomto období

AKTIVITA	ZAHÁJENÍ PLÁNU	DOBA TRVÁNÍ PLÁNU	OBDOBÍ - MĚSÍC 06/2023 - 06/2024														
			6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	
Přípravná fáze projektu	6	3	■	■	■												
Získání financí	6	2	■	■													
Výběrové řízení pro Spr	6	2	■	■													
Oslovení SŠ v HMP	7	2		■	■												
Realizační fáze projektu	8	11		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Navázání spolupráce se SŠ	7	3		■	■	■											
Aktivní spolupráce se ŠPP	8	11			■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Vyhledávání zdrojů v komunitě	9	2				■	■										
Vytvoření plánu prevence	9	2				■	■										
Realizace programů a aktivit	10	9						■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Případová práce Spr	10	9						■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Identifikace studentů v problémové situaci	9	2				■	■										
Propagace projektu	9	12		■	■			■		■		■		■		■	
Podpora Spr	7	12		■	■		■	■		■	■		■	■		■	■
Evaluační programů, spolupráce	10	5						■	■	■	■	■					
Zpracování získaných informací a výsledků evaluace pro další rozvoj	11	8								■	■	■	■	■	■	■	■
Finální evaluační zpráva	7	1															■

13 Výstupy a předpokládané výsledky projektu

V rámci projektu bude vytvořen tým kvalifikovaných sociálních pracovníků (2 a koordinátor), s potřebnými znalostmi a dovednostmi v oblasti primární prevence drogové závislosti, kteří mají zájem o práci ve škole. Tito pracovníci budou spolupracovat se školou. Bude vytvořen dlouhodobý preventivní plán s konkrétními aktivitami a programy (všeobecná, specifická, selektivní i indikovaná prevence), které se v průběhu roku zrealizují a budou průběžně monitorovány (dotazníky, rozhovory, záznamy se schůzí týmu SPR a ŠPP). Sociální pracovník na škole bude poskytovat poradenství v konkrétně vyhraněný čas. Bude vytvořena finální evaluační zpráva, instagramový účet, na který budou studenti přidávat příspěvky týkající se preventivních programů. Budou napsány 2 články do místních novin, 2 články do odborného časopisu (informace o zahájení projektu, informace o evaluaci projektu). Bude vytvořena mapa pomoci.

Výsledky projektu jsou mnohem širší a obtížněji měřitelné. Můžeme očekávat snížení výskytu rizikového chování, především užívání NL, mezi studenty, zvýšení povědomí studentů o rizicích užívání návykových látek, zlepšení jejich sociálních dovedností, emocionální stability, pozitivního vztahu k sobě a schopnosti říct si o pomoc. Předpokládaným výsledkem je i zlepšení přístupu školy k prevenci drogové závislosti, posílení kompetencí ŠPP a posílení spolupráce s komunitou.

14 Management rizik

V níže přiložené tabulce jsou identifikovaná potenciální rizika, která v průběhu realizace projektu mohou nastat. Ke každému z rizik je uvedeno hodnocení pravděpodobnosti (malá, střední, velká) a dopadu (malý, střední, vysoký, kritický). Dále je slovně popsáno, jak riziko může ovlivnit průběh projektu a v posledním sloupci je zmíněn návrh opatření, jak riziku předejít.

Tabulka 3: Management rizik, zdroj: vlastní

Identifikace rizika	Hodnocení rizika	Popis dopadu rizika	Návrh opatření
Absence dostupných SPR pro práci ve škole	Malá pravděpodobnost, kritický dopad	Spolupráce se SPR je stěžejní pro naplnění cíle projektu.	Včasné kontaktování potenciálních SPR a vypsání výběrového řízení
Nedostatečný zájem škol	Malá pravděpodobnost, kritický dopad	Kolize v rozpočtu projektu. Nenaplnění cíle projektu.	Dobrá argumentační strategie vypovídající o užitečnosti projektu, oslovení škol v dostatečném předstihu.
Jiné očekávání spolupracující školy	Malá pravděpodobnost, střední dopad	Možný vznik konfliktu, který přitíží práci SPR	Jasně vymezení náplně projektu a role SPR na škole
Neochota školy, pedagogů spolupracovat se studenty a zlepšovat školní klima	Malá pravděpodobnost, kritický dopad	Zapojí-li se taková škola, bude to přitěžovat práci SPR a bude snížena pravděpodobnost naplnění cíle	Takové školy se pravděpodobně do projektu nezapojí, ale je důležité vedení poskytnout důkazy o potenciálních výsledcích projektu a dokázat, že změna postoje k výuce i vedení školy má pozitivní dopad na životy studentů
Místní noviny nepřijmou článek o průběhu projektu	Střední pravděpodobnost, malý dopad	O projektu se z novin nedozví obyvatelé MČ	Dostatečně dopředu požádat o článek v novinách. Využívat k propagaci i jiné nástroje: soc. sítě.
Neochota služeb ke spolupráci (převýšení kapacit)	Střední pravděpodobnost, střední dopad	SPR a školní poradenské pracoviště nebude mít na koho odkázat klienty	Kompetentní SPR, který je schopný navázat kontakt s jinými organizacemi. Spolupráce s case-managery projektu: Multidisciplinární práce ve škole
Neochota Školní poradenské pracoviště spolupracovat	Střední pravděpodobnost, vysoký dopad	Nebude-li funkční multidisciplinární tým, bude složité naplnit cíl projektu.	Navázání spolupráce se školou na základě opravdového zájmu.
Neochota studentů účastnit se a aktivně se zapojit do programů PP	střední pravděpodobnost, vysoký dopad	Nízká efektivita programů.	Zpracovat na motivaci studentů, vytvářet zajímavé programy.
Neschopnost školy identifikovat studenty potřebující externí pomoc	Velká pravděpodobnost, Vysoký dopad	Studentům se nedostane potřebné pomoci, pokud jim nebude nabídnuta a představeny jim možnosti	Nabídnout pedagogům a týmu školního poradenského pracoviště vzdělávací kurz v oblasti identifikace studentů v nepříznivé živ. Situaci.
Diskuze o návykových látkách přispěje k toleranci NL	Střední pravděpodobnost, vysoký dopad	Studenti budou vnímat užívání NL jako běžné a v pořádku, hrozí ohrožení jejich zdraví	Nastavit jasné hranice

15 Rozpočet projektu

V níže přiložené tabulce je rozpracován zdrojový rozpočet a tabulka č. 4 představuje zaměstnance potřebné pro projekt a náklady na jejich mzdy. Realizace projektu vyjde na 1 376 737 korun a zdroje financování mohou být z městské části, z magistrátu, z ministerstev, v rámci sponzoringu nebo vlastní činnosti. V současné době jsou projekty tohoto typu vítané, jelikož prevence v současné době cílí na předcházení závislostem, zlepšování duševní pohody žáků a budování zdravého školního klimatu. Ve strategii HMP zabývající se rizikovým chováním žáků a studentů je psáno, že finančně budou podporovány programy „na zvyšování kompetencí, budování pozitivních vztahů a silné a zdravé sítě v reálném životě“, cílem je podpora rozvoje kritického myšlení, rozhodování, efektivní komunikace, vztahových dovedností, sebeuvědomování apod. Například MŠMT pravidelně vypisuje dotační program *Podpora aktivit v oblasti PP RCH a podpory duševního zdraví ve školách*. Magistrát HMP každoročně vyhláší grantové řízení v *Programu primární prevence pro rok...*

Tabulka 4: Personální zajištění projektu, zdroj: vlastní

PRACOVNÍ ZAŘAZENÍ, POZICE	POČET OSOB	POČET MĚSÍCŮ	ÚVAZEK PRO PROJEKT	HRUBÁ MZDA na 1 úvazek (Kč/měsíc)	MZDOVÉ NÁKLADY (hrubá mzda + odvody) x počet měsíců
Garant projektu	1	13	0,1	38 000,00 Kč	66 097,00 Kč
Koordinátor sociálních pracovníků	1	12	0,2	35 000,00 Kč	112 392,00 Kč
Sociální pracovník	2	12	1	32 550,00 Kč	1 117 248,00 Kč
Ostatní	5				50 000,00 Kč
				CELKEM	1 345 737,00 Kč

Tabulka 5: Rozpočet projektu, zdroj: vlastní

ROZPOČET						
Název projektu:						
Doba realizace:						
Kategorie nákladů	Výpočet nákladů	Zdroj financování			Popis položky	
	Celkem	Státní dotace	Dotace MČP	Magistrát		
1	Osobní náklady	1 345 737,00 Kč	1 345 737,00 Kč			
1.1.	Mzdové náklady	1 345 737,00 Kč	1 345 737,00 Kč		Hrubé mzdy ze závislé činnosti; Zákonné sociální a zdravotní pojištění. Viz. personální zajištění projektu	
2	Provozní náklady	18 000,00 Kč				
2.1.	Spotřeba materiálu	6 000,00 Kč		6 000,00 Kč	kancelářské potřeby ro účely kanceláře ŠPr, pozvánky o zapojení se do projektu	
2.2.	Cestovné a stravné	8 000,00 Kč		8 000,00 Kč	cestovní příkazy zaměstnanců, Lítačka Praha	
2.3.	Ostatní služby	4 000,00 Kč		1 500,00 Kč	2 500,00 Kč	propagace, vzdělávání zaměstnanců - program LST, evaluační zprávy
3.	Nepřímé náklady	8 000,00 Kč	4 000,00 Kč		4 000,00 Kč	část nákladů na marketing, vedení účetnictví organizace, vytápění, spotřebu energií, úklid
4.	Finanční rezerva	5 000,00 Kč		2 000,00 Kč	3 000,00 Kč	20 % z provozních nákladů - až v realizační fázi se objeví problémy, které mohou zasáhnout do rozpočtu
	Celkem	1 376 737,00 Kč	1 349 737,00 Kč	9 500,00 Kč	17 500,00 Kč	

16 Logframe projektu

Tabulka 6: Logframe projektu, zdroj: vlastní

	Logika intervence	Objektivní ověřitelné ukazovatelé úspěchu	Zdroje a prostředky pro ověření	Předpoklady a rizika
Záměr projektu	Záměrem projektu je předejít rizikovému užívání NL, zvýšit sebehodnotu a schopnosti studentů a podpořit je ve vyhledávání pomoci a vyjádření potřeb (4 SŠ, Praha, 2023/2024)	Realizace ověřených programů PP (prezenční listina, ZV); standardizované dotazníky ohledně copingových strategií; zvýšený počet intervencí SPR a ŠMP. Z pozorování znatelné zvýšení duš. pohody studentů.	Dotazníky, zpětné vazby, zápisy z rad, evaluační zpráva	Kompetentní SPR, dostatek financí, zájem školy, spolupráce SPR a ŠPP, spolupráce studentů, interaktivní program. Rizika jsou opakem předpokladů + programy PP vzbudí dojem o přijímané toleranci užívání drog, probírání osobních témat ještě zhorší situaci.
Cíle projektu	Zapojit SPR do školy. Realizovat programy PP individuálně dle potřeb školy. Posílit copingové strategie, sociální dovednosti, schopnosti říct si o pomoc. Propojení komunitních zdrojů se školou. (4 SŠ, Praha, 2023/2024)	SPR spolupracuje se ŠPP, vytvořený plán PP, realizované programy, vyplněné dotazníky a zapsaná ZV od všech zúčastněných, spolupráce se službami v okolí.	Smlouva o zapojení se do projektu, články v časopise, evaluační zpráva, dotazníky, zápisy z rad, mapa pomoci zveřejněná na stránkách školy	Zaměstnání SPR, oslovení škol, navázání spolupráce, tvorba plánu PP, realizace, monitorování průběhu, důvěrný vztah založený na přijetí, interaktivní programy, kontaktování služeb v okolí Rizika: nezájem škol, nezájem studentů, rodiny, učitelů; nedostatečné kompetence SPR, příliš náročné programy.
Výstupy projektu	Spolupráce SPR se školou, realizované programy PP, zvýšení kompetencí studentů, navázaná spolupráce se službami v okolí, články v časopise, evaluační zpráva	Dotazníky, zpětné vazby, zápisy z rad, komunikace se službami v okolí, počet intervencí SPR	Mapa pomoci, články v časopise, evaluační zpráva	Multidisciplinární spolupráce, vhodná komunikace SPR, včasná nabídka podpory, hodnocení průběžné ZV, pravdivé informace v dotaznicích
Aktivity v projektě	Oslovení SŠ → Navázání spolupráce → identifikace potřeb → vytvoření plánu PP → realizace programů → evaluace; poskytování poradenství; navázání spolupráce se zdroji v okolí; podpora SPR; propagace projektu	Prostředky – 2 sociální pracovníci, 1 garant projektu, koordinátor SPR, finanční manager, supervizor, grafik, personalista, nezávislý evaluátor; spotřební materiál, jízdné/stravné, propagace IG, časopisy; finanční podpora města, městské části, ministerstev	Rozpočet 1 376 737 Kč Harmonogram: 06/2023–06/2024	Vstupní podmínky: Získání financí, zaměstnání 2 SPR, zájem škol Rizika: absence vhodných uchazečů na pozici SPR

17 Popis přidané hodnoty projektu

V rámci projektu se sociální pracovník dostává do kontaktu se studenty, otevírá prostor pro diskusi a zamyšlení se nad užíváním návykových látek, důležitostí sebehodnoty, prožívání, emocí, psychické (ne)pohody nebo možnosti říct si někomu o pomoc. A pro některé studenty to pravděpodobně bude jediný dospělý člověk, s kterým o těchto tématech budou moct mluvit, který je vyslechne, přijme a podpoří. Realizace projektu tak nemusí skončit pouze u snížení užívání návykových látek a posílení copingových strategií a sociálních dovedností. Studenti by měli posílit schopnost vyjádřit své potřeby, která vede daleko za hranice užívání návykových látek. Může jim to pomoci překonávat konflikty, lépe porozumět svým rodičům a dalším lidem v okolí. Copingové strategie jsou vhodné pro vyrovnávání se s náročnými situacemi, kterých je život plný, a proto dopad projektu není omezen na středoškolská léta, ale klidně i na celý život. Zároveň je zde velká pravděpodobnost zlepšení školního klimatu, který je předpokladem dostudování školy a spokojenosti studentů i pedagogů.

Pozitivní efekt můžeme spatřovat i v samotném vnímání profese sociální práce ve veřejnosti, jelikož stále panuje mnoho mýtů, polopravd a předsudků o tomto povolání. Setkají-li se lidé se sociálním pracovníkem v prostředí školy, uznají-li že jeho práce je užitečná a techniky úspěšné, způsobí to pozitivní vnímání profese a potenciálně i rozvoj školské sociální práce. Stejně tak závěrečná evaluační zpráva může sloužit dalším odborníkům k vytvoření podobných projektů a jako argument pro zasazení ŠSP do legislativy.

Závěr

Dospívající si procházejí zranitelným obdobím. Je to čas, kdy hledají své místo ve světě a přemýšlejí o své budoucnosti, přičemž jsou často vystaveni různým negativním faktorům, které je mohou svést na cestu drogové závislosti. I školské prostředí mezi negativní vlivy může patřit a to např. v případě, není-li řešeno rizikové chování (šikana, záškoláctví, užívání NL), škola je vnímaná jako formalita a povinnost, postoje učitelů jsou direktivní, na studenta jsou kladeny přehnané nároky bez jakékoliv podpory a celkově školní klima není příznivé. Takové situace ale může škola ovlivnit, a to především díky fungujícímu školnímu poradenskému pracovišti, který se nejčastěji skládá z metodika prevence, výchovného poradce, psychologa, popřípadě speciálního pedagoga. Tento tým pracovníků se věnuje rozvoji školního klimatu, a především ŠMP se stará o primární prevenci. Situace ale není žádoucí a v cestě kvalitní prevence stojí systémové překážky, ŠMP na výkon této profese nemá dostatek času v souvislosti se svým úvazkem učitele (nejčastěji třídního) a v 40 % ani dostatečnou kvalifikaci. Programy primární prevence jsou tak často jednorázové, realizované externími organizacemi a mnohokrát i neověřené (ovšem není to situace na každé škole). Na školách chybí selektivní a indikované programy PP a problematické je zachycení studentů, kteří jsou v nelehké situaci a potřebovali by pomoc, ale sami si o ni z různých důvodů neřeknou.

Jednou z možností podpory školního poradenského pracoviště a preventivních aktivit je spolupráce se sociálním pracovníkem, který svou odbornost opírá nejen o znalost sociální politiky a vzdělávacího systému, ale i o odborné přístupy, kterými jsou např. ekologická perspektiva a přístup zaměřený na silné stránky v kontextu konceptu rezilience. Důležitými aspekty jsou i jeho postoje, ztotožnění s posláním sociální práce a jednání v souladu s etickým kodexem. Sociální pracovník ve škole by mohl poskytovat poradenství studentům, učitelům i rodině, spojovat tak mikrosystémy a vytvářet prostor pro účinnou spolupráci všech zainteresovaných. V kontextu primární prevence se může podílet na realizaci programů posilujících sociální dovednosti studentů, může se pro ně stát důvěrným pracovníkem, který je přijímá, věnuje jim svou pozornost a aktivně je zapojuje do procesu změny. Zkušenosti ze zahraničí ukazují, že sociální pracovník nebo pracovnice mají ve školním prostředí své místo a mohou významně přispět k prevenci nejen drogové závislosti.

Na základě teoretických východisek a analýzy potřeby byl navrhnutý projekt, který si klade za cíl zapojit sociálního pracovníka do středoškolské prevence a předcházet tak užívání NL studenty. Postupně se ukázalo, že projekt má mnohem širší dopad a může pozitivně ovlivnit životy studentů i učitelů a rodiny. Projekt, který je smyšlený ale stojí na základech teoretických východisek, je praktickým příkladem, jak může být sociální práce užitečná ve školním prostředí. Stejně tak to dokazují další projekty z českého

i zahraničního prostředí. Na druhou stranu nejčastější podobou školské sociální práce je zaměření se na poradenství, sociální práci s rodinou, spojování komunity a řešení nepříznivých sociálních událostí. Tudíž není hlavním cílem preventivně působit na škole. Zároveň legislativa určuje odpovědnost za prevenci řediteli, posléze školnímu metodikovi prevence a odstraní-li se systémové překážky, může člověk v této pozici efektivně koordinovat a realizovat PP a za nižší sumu peněz. V současné době potřebují ŠMP podporu, a proto je projekt reálný, ale pravděpodobně takové řešení není finančně udržitelné. Práci jsem chtěla poukázat, že sociální práce může mít zásadní vliv nejen na řešení a zmírňování dopadů nepříznivých sociálních událostí studentů, ale i na jejich předcházení, a to ve školním prostředí. Školských sociálních pracovníků je v Republice stále jen hrstka, především na středních školách. Práce tak může sloužit dalším studentům zajímajícím se o problematiku nebo široké veřejnosti a v nejlepším případě ředitelům a školním metodikům prevence, kteří hledají způsob, jak zefektivnit PP.

Cílem práce bylo představení teoretických východisek a zpracovat analýzu potřebnosti pro návrh bakalářského projektu, který se věnuje podobě primární prevence na střední škole se zapojením sociálního pracovníka. Cíl práce byl podle výše uvedeného naplněn.

Závěrem můžu podotknout, že prevence by měla být nezbytnou součástí každé školy a je potřeba se jí zabývat, jelikož její přínos vnímají jednotlivci i společnost celkově. Je na místě preventivní opatření rozvíjet a věnovat dospívajícím čas a podporu, kterou potřebují do svých studijních let. Ovšem věřím, že investice do prevence má mnohem hlubší dopad, a to na celý život.

Bibliografie

BURDICK, Debra E. *Mindfulness u dětí a dospívajících: 154 technik a aktivit*. Praha: Grada Publishing, 2019. ISBN 978-80-271-0852-7.

HAVLÍKOVÁ, Jana. *Sociální práce na základních školách a ve školských poradenských zařízeních: analýza současného stavu v České republice*. Praha: VÚPSV, v.v.i., výzkumné centrum Brno, 2018. ISBN 978-80-7416-332-6

HURYCHOVÁ, E., PTÁČKOVÁ, B. *Sociální práce ve školství*. Praha: Grada, 2022. ISBN 978-80-271-3313-0

KABÍČEK, P., CSÉMY, L. HAMANOVÁ, J. a kol. *Rizikové chování v dopívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: TRITON, 2014. ISBN: 978-80-7387-793-4.

KALINA, Kamil a kol. *Klinická adiktologie*. Praha: Úřad vlády ČR. 2003. 320 s. ISBN 80-86734-05-6

KALINA, Kamil a kol., *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. 1. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. ISBN 80-86734-05-6

KALINA, Kamil a kol., *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. 2. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. ISBN 80-86734-05-6

KOLEKTIV AUTORŮ SDRUŽENÍ SANANIM. *Drogy: otázky a odpovědi: příručka pro rodinné příslušníky a pomáhající profese*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-223-2

KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 6., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-4331-8.

LISÁ, L., VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN: 978-80-246-5024-1.

LISTER-FORD, Christine. *Transakční analýza: v poradenství a psychoterapii*. Praha: Portál, 2006. Spektrum. ISBN 80-7367-085-2.

MACEK, Petr. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. ISBN: 80-7178-747-7.

MASSAT, Carol Rippey, Michael S. KELLY a Robert T. CONSTABLE, ed. *School social work: practice, policy, and research*. Eighth edition. New York, NY: Oxford University Press, [2016], xiii, 695 s. ISBN 978-0-19061562-8.

MATOUŠEK, Oldřich a kol., *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8

McDOWELL, HOSTETLER. *Poradenství dospívajícím: snadno srozumitelný a moderní zdroj pomoci k padesáti hlavním problémům, jimž v současnosti čelí mladí lidé*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2013. ISBN 978-80-7255-282-5

NAVRÁTIL, Pavel. *Dospívání jako cesta ke smyslu*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2005. 260 s. ISBN 80-903070-2-7

NAVRÁTIL, Pavel. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0

SKYBA, Michaela. *Školská sociální práce*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2014. ISBN 978-80-555-1153-5

SKYBA, Michaela. *Teoretické východiská školskej sociálnej práce na Slovensku*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2018. ISBN 978-80-555-2096-4

Elektronické zdroje

AKBARI, A. et al. (2012). *The effectiveness of transactional analysis therapy on personality states, self-esteem and clinical symptoms of people with emotional breakdown*. Journal of Psychological Models and Methods, 2(8), 1–20. Dostupné z: <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?id=365273>

ALLEN - MEARES, P.. *School social work in Encyclopedia of social work*. [online]. 2013. [cit. 2023-03-03]. Dostupné z: <http://socialwork.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-351?rskey=Ni2tjR&result=1>

CHOMYNOVÁ, P., GROHMANNOVÁ, K., DVOŘÁKOVÁ, Z., ČERNÍKOVÁ, T., ORLÍKOVÁ, B., ROUS, Z., JAROŠÍKOVÁ, H., FRANKOVÁ, E., DÉKÁNY, L., FIDESOVÁ, H., VOPRAVIL, J. *Zpráva o nelegálních drogách v České republice 2022*. Praha: 2022. Úřad vlády České republiky. ISBN 978-80-7440-306-4. Dostupné z: <https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocní-zpravy/zprava-o-nelegalnich-drogach-v-ceske-republice-2022/>

CHOMYNOVÁ, P., CSÉMY, L., MRAVČÍK, V. 2020. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2019*. Zaostřeno 6 (5), 1–20. [online]. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33292/1057/Zaostreno%202020-05_ESPAD%202019.pdf

CIUCUR, D., PIRVUT, A. F. (2012). *The effects of a transactional analysis training programme on team leadership factors in automotive industry*. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 33, 667-671

CIUTTIOVÁ, Barbora. Školská sociálna práca – prepojenie medzi školou a rodinou. In: HALADOVÁ, Karin. *Konferencia poskytovateľov sociálnych služieb rodinám s deťmi* [online]. Trnava: ADTeam, 2008, s. 29-32 [cit. 2023-04-01]. Dostupné z: <https://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/zborniksoc.pdf>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Školy a školská zařízení - školní rok 2020/2021*. [online] 2021. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/skoly-a-skolska-zarizeni-tjp3wpnyep>

ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE. *Hodnocení rizikového chování žáků základních a středních škol se zaměřením na oblast kyberšikany*. [online] 2023. [cit. 2023-04-15]. Dostupné z: <https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-%E2%80%93-Hodnoceni-rizikoveho-chovani-za>

BOTVIN GJ, KANTOR LW. Preventing alcohol and tobacco use through life skills training. *Alcohol Res Health*. 2000;24(4):250-7.

GRIFFIN, KW, BOTVIN GJ. *Evidence-based interventions for preventing substance use disorders in adolescents*. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, 19(3), 505–526. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2916744/>

GRIFFIN, KW, BOTVIN GJ. *Long-term behavioral effects of a school-based prevention program on illicit drug use among young adults*. *J Public Health Res*. 2023 Jan 12;12(1)

HURYCHOVÁ, Eva, KRÁLOVÁ, Sylva, LINTNEROVÁ, Irena, KUNCLOVÁ, Romana, HAKALOVÁ, Lenka, STOPKOVÁ, Miroslava. [online] (2017). *Role sociálního pracovníka ve školství*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Sešit sociální práce. ISBN 978-80-7421-136-2. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/577460/Sesit_socialni_prace_c.1.pdf/db78bce3-5fe7-c0e7-9737-e6a142e5ec3b

EMCDDA - EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION. *Best Practise Examples – Primary Prevention*. [online]. [citováno dne 25. 3. 2023]. Dostupné z: https://www.emcdda.europa.eu/index_en

ESPAD Group (2020), ESPAD Report 2019 : *Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. EMCDDA Joint Publications, Publications Office of the European Union, Luxembourg. [online]. Dostupné z: http://www.espad.org/sites/espad.org/files/2020.3878_EN_04.pdf

ETICKÝ KODEX UŽITELŮ. [online] 2022. Dostupné z: <https://ucitelskykodex.cz/wp-content/uploads/2022/12/Etický-kodex.pdf>

IFSW [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <http://socialnipracovnici.cz/sekce-socialnich-pracovniku/article/co-je-ifsw>

IASSW, ISBE. *School social work best practice guide*. [online] 2020. Dostupné z: <https://www.isbe.net/Documents/ISBE-IASSW-School-Social-Work-Guide.pdf>

LIKE SKILLS TRAINING PROGRAM. *Botvin LifeSkills Training High School Program* [online]. [citováno dne 25. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.lifeskillstraining.com/botvin-lifeskills-training-high-school-program/>

MACHÁČKOVÁ, Martina. *Školská sociální práce v České republice*. [online]. Olomouc, 2021. diplomová práce (Mgr.). UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI. Cyrilometodějská teologická fakulta. Dostupné z: https://theses.cz/id/yrzyj0/dp_martinamachackova_2021_oficial.pdf?info=1;isshlret=pedagogika%3B;zpet=%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Dabsolvent%20soci%C3%A1ln%C3%AD%20pedagogika%26start%3D7

MATULAYOVÁ, Tatiana a Nataša MATULAYOVÁ. Školská sociální práce –potřeba a perspektivy. *Sociální práce/Sociální práce*. 2006, 2006(1), s. 101-108. ISSN 1213- 6204

MŠMT: *Prevence*. [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/prevence>

NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDIŠKO PRO DROGY A ZÁVISLOSTI, 2020. Národní akční plán informačního systému v závislostech (NAPISZ) na období 2020–2022. Mravčík V. (Ed.). Praha: Úřad vlády České republiky. [online] Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33360/1069/NAPISZ%202020-2022.pdf

NÁRODNÍ ÚSTAV DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ. *Duševní onemocnění u dětí a dospívajících* [online]. 2021 [cit. 2023-03-23]. Dostupné z: <https://www.nudz.cz/files/pdf/tz-dusevni-onemocneni-u-deti-a-dospivajicich.pdf>

NASW Standards for School Social Work Services [online]. Washington, 2012 [cit. 11.4.2023]. Dostupné z: <http://www.naswdc.org/practice/standards/NASWSchoolSocialWorkStandards.pdf>

NEŠPOR, K., CSÉMY L., PERNICOVÁ K.. *Zásady efektivní primární prevence*. Praha: Sportpropag, 1999. [online]. Dostupné z: [file:///C:/Users/20spevakos/Downloads/MO_Zasady_efekt_prim_prevence%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/20spevakos/Downloads/MO_Zasady_efekt_prim_prevence%20(1).pdf)

ODYSSEA. Mezinárodní institut KBT [online]. Dostupné z: <https://www.vycvikkbt.cz/>

PÉREZ, C. Habilidades para la vida y consumo de drogas en adolescentes escolarizados mexicanos [Life skills and drug use among Mexican adolescent students]. *Adicciones*. 2012;24(2):153-60. Spanish. PMID: 22648318.

PETRENKO, R. & LÍBAL, M. 2022. Výsledky šetření o rizikovém chování žáků 2. stupně ZŠ a SŠ v Praze v r. 2021. Praha: Centrum sociálních služeb Praha.

POURSHAHRIARI, M. et al (2021). *The effectiveness of transactional analysis (TA) on couples communication patterns among prisoners and their wives, a randomized pilot efficacy trial*. *International Journal of Systemic Therapy*, 1–14

ROLOVÁ, G., MIOVSKÝ, M., BARTÁK, M. (2018). Veřejně dostupné zdroje dat a prevalence užívání návykových látek u rodiček, dětí a mladistvých a možnosti využití těchto dat pro prevalenční odhady pacientů a klientů. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi*, 1(4), 224–235. Dostupné z: <https://www.aplp.cz/verejne-dostupne-zdroje-dat-a-prevalence-uzivani-navykovych-latek-u-rodicek-deti-a-mladistvych-a-moznosti-vyuziti-techto-dat-pro-prevalencni-odhady-pacientu-a-klientu/>

SEAL N. *Preventing tobacco and drug use among Thai high school students through life skills training*. *Nurs Health Sci*. 2006 Sep;8(3):164-8.

SEKRETARIÁT RADY VLÁDY PRO KOORDINACI PROTIDROGOVÉ POLITIKY. 2019. *Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním 2019–2027*. [online] Praha: Úřad vlády České republiky. ISBN 978-80-7440-231-9. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/protidrogova-politika/strategie-a-plany/Narodni_strategie_2019-2027_fin.pdf

SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNA PRÁCE [online]. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2/2013. [cit. 2023-03-25]

SOCIÁLNÍ PRÁCE. *Sociální práce ve školství se musí šířit*. [online], 2020. [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/online-clanky/socialni-prace-ve-skolstvi-se-musi-sirit/>

SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. 2006. *Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků České republiky* [online]. Dostupné z: <http://sspcr.xf.cz/code.html>

SSWAA. (2019). Role of school social worker. [online]. [cit. 2023-04-12]. Dostupné z: <https://www.sswaa.org/school-social-work>

PŘIBYLOVÁ, Pavlína a Petr KACHLÍK. *Užívání návykových látek a preventivní aktivity ve vzorku žáků pražských středních škol*. In ČERVENKA, K., VOJTOVÁ, V., KACHLÍK, P. et al. (eds). *Faktory resilience v intervenci 3P jako koncept inkluzivních strategií v etopedii*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2015. s. 219-228. ISBN 978-80-210-8131-4. Dostupné z: <https://www.muni.cz/vyzkum/publikace/1338166>

UNICEF: *Mladé hlasy 2021: Děti, škola, kamarádi*. [online] 2021. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.unicef.cz/mlade-hlasy-2021-deti-skola-kamaradi/>

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI 2019. *České děti už nepatří mezi největší konzumenty tabáku a marihuany*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci

USNESENÍ ZASTUPITELSTVA HMP a: *Příloha č. 1 k usnesení Zastupitelstva HMP č. 39/176 ze dne 8. 9. 2022: Strategie Hlavního města Prahy pro oblast závislostního chování na období 2022-2027*. [online] 2022. Dostupné z: <https://iprpraha.cz/assets/files/files/6989f16a33a3d25d25b98a9e69a9ea51.pdf>

USNESENÍ ZASTUPITELSTVA HMP b: *Příloha č. 1 k usnesení Zastupitelstva HMP č. 39/177 ze dne 8. 9. 2022: Koncepce primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na území hl. m. Prahy na období 2022 – 2027*. [online] 2022. Dostupné z: <https://iprpraha.cz/assets/files/files/d5466e0a05798f5953a16e33c1cf253c.pdf>

VACEK, J., GABRHELÍK, R.: *Zpráva o stavu prevence rizikového chování ve školách v České republice za školní rok 2020/21*. 2021 [online] Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova. Dostupné z: https://www.msk.cz/assets/temata/skolstvi/zz_sepa_2020-21.pdf

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Co v prevenci funguje – Evropská vzdělávací akademie pro preventisty v oblasti závislostí*. [online] 2018. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z:

<https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/koordinace/co-v-prevenci-funguje--evropska-vzdelavaci-akademie-pro-preventisty-v-oblasti-zavislosti-170481/>

WIDDOWSON, M. (2014). *Transactional analysis for a case of mixed anxiety and depression: A pragmatic adjudicated case study – “Alastair.”* International Journal of Transactional Analysis Research, 5(2), 66–76. Dostupní z: <https://doi.org/10.29044/v5i2p66>

WORLD HEALTH ORGANIZATION. *Mental health of adolescents.* [online] 2021. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>

VYHLÁŠKA č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. In: *Zákony pro lidi* [online] 2003. [cit. 2023-02-15]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-72>

ZÁKON č. 40/2009 Sb. trestní zákoník. In: *Zákony pro lidi* [online] 2009. [cit. 2023-02-14]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

ZÁKON č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. In: *Zákony pro lidi* [online] 2006. [cit. 2023-02-14]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

ZÁKON č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Zákony pro lidi* [online] 1999. [cit. 2023-02-14]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

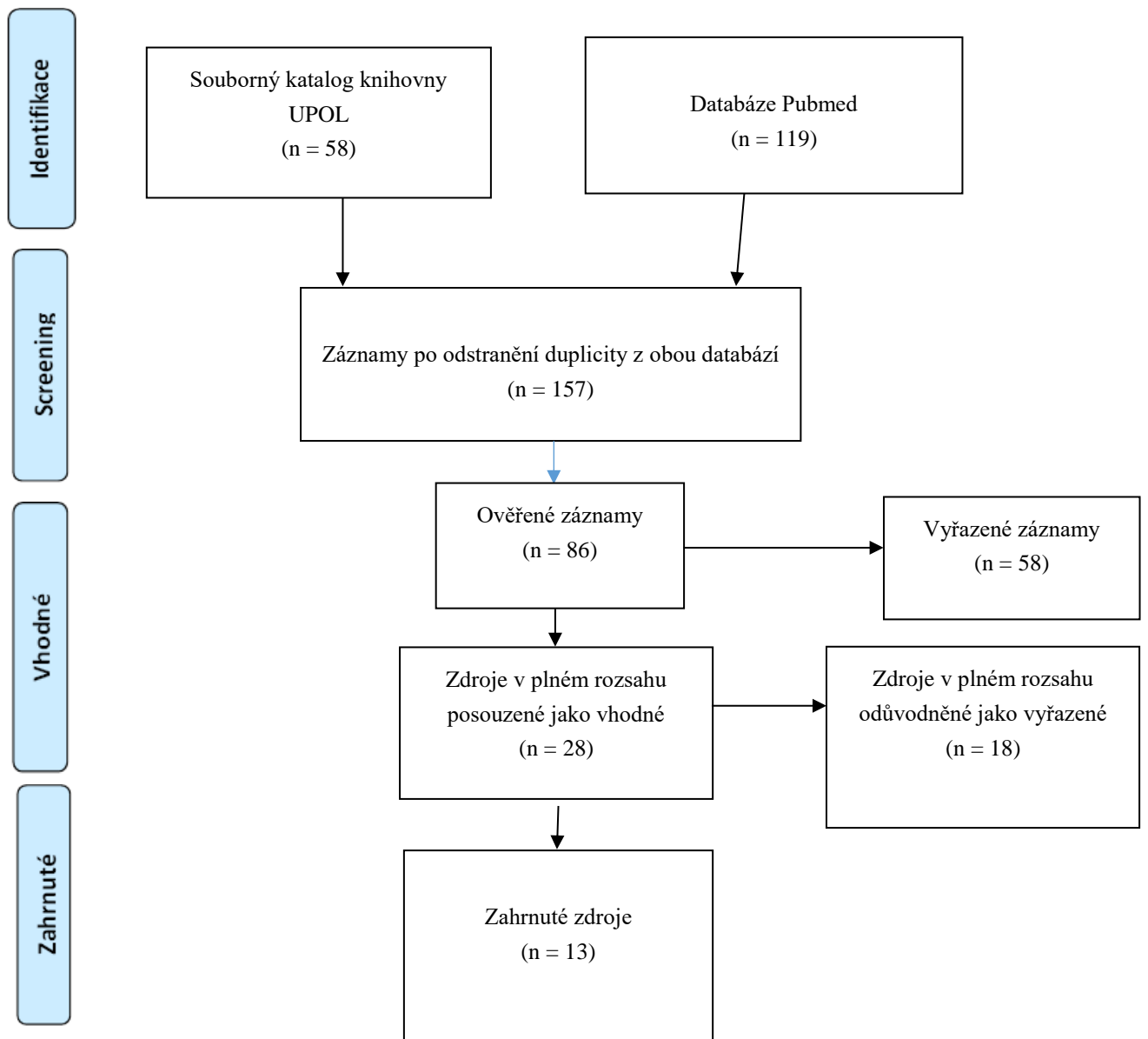
ZÁKON č. 2018/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů. In: *Zákony pro lidi* [online] 2003. [cit. 2023-02-15]. Dostupné z : <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

ZÁKON č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. In: *Zákony pro lidi* [online] 2004. [cit. 2023-02-15]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Seznam tabulek a grafů

Graf 1: Zájem o spolupráci se ŠSPR, zdroj: vlastní	48
Tabulka 1: Preventivní aktivity SP, zdroj: vlastní dotazník	48
Tabulka 2: Ganttův diagram, zdroj: vlastní	55
Tabulka 3: Management rizik, zdroj: vlastní	57
Tabulka 4: Personální zajištění projektu.....	59
Tabulka 5: Rozpočet projektu	61
Tabulka 6: Logframe projektu.....	62

Příloha 1: Prisma Flow diagram – školská sociální práce

Příloha 2: Dotazník k potvrzení analýzy potřeby

1 Název školy, na které jste jako metodik primární prevence zaměstnán*a

Nápověda k otázce: *Pokud nechcete uvádět školu, nemusíte*

2 Užívají studenti na Vaší škole návykové látky?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- určitě ne
- spíše ne
- nevím
- spíše ano
- určitě ano

3 S kým v rámci primární prevence drogové závislosti spolupracujete?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu nebo více odpovědí*

- se studenty
- s ostatními pedagogy
- s výchovným poradcem
- se školním psychologem
- se speciálním pedagogem
- s rodiči studentů
- se sociálním pracovníkem
- se sociálními službami
- s neziskovými organizacemi, které realizují programy primární prevence
- s pedagogicko-psychologickou poradnou
- s Policií
- Jiná...

4 Pokud se sociálními službami/sociálním pracovníkem spolupracujete, popište prosím konkrétně jak spolupráce probíhá.

Nápověda k otázce: *Můžete zmínit i to, jestli je pro Vás spolupráce cenná, nebo kde naopak vidíte limity, co by se dalo zlepšit a co funguje dobře*

5 Myslíte si, že by Vám sociální pracovník (SP) na škole mohl pomoci se snižováním drogové závislosti studentů?

Nápověda k otázce: *Z níže uvedených vyberte jednu nebo více odpovědí, které souvisí s pozicí školního sociálního pracovníka a vedly by podle Vás ke snižování drogové závislosti studentů.*

☐ SP je odborník na sociální prostředí	☐ SP není pedagogem, pro studenty je proto "nezávislým" odborníkem	☐ SP zvýší šanci na včasné vyřešení problémů dospívajících a rodin	☐ SP rozvíjí účinnou komunikaci mezi studenty, pedagogy, rodiči i okolím
☐ SP podporuje studenty k soběstačnosti	☐ SP buduje s klientem důvěru	☐ zapojení se do PPP skrz kooperaci s dalšími pedagogy	☐ vedení programu PP v konkrétní třídě
☐ sociální práce se studentem	☐ odborné posouzení situace studenta	☐ sociální práce/poradenství s rodinou studenta	☐ SP informuje studenty a rodiny o možných způsobech řešení nežádoucích životních situacích (rozcestník na webových stránkách školy, rodičovské schůzky)
☐ SP se zabývá a proměňuje prostředí školy - volnočasové aktivity, sociální služby	☐ SP spolupracuje s orgánem sociálně právní ochrany dětí	☐ žádná z výše uvedených	
☐ Jiná... ____			

6 Máte zájem o spolupráci se školním sociálním pracovníkem?

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu odpověď*

- ne
 spíše ne
 spíše ano
 ano

7 Jaké největší limity vnímáte v poskytování prevence drogové závislosti na Vaší škole?

8 Zaškrtněte odpovědi s kterými souhlasíte

Nápověda k otázce: *Vyberte jednu nebo více odpovědí*

☐ Víme, že studenti užívají návykové látky (legální i nelegální), ale nemůžeme s tím nic udělat, nemají o spolupráci zájem	☐ Nedokážeme zjistit, kteří studenti užívají návykové látky (ať už experimentují nebo užívají častěji)	☐ Většina studentů si nepříjde říct o pomoc nebo se svěřit se svým problémem nebo problémem spolužáků - Př. Studentka NEpřijde říct metodikovi prevence, že její kamarádka, spolužačka, to přehání s pitím alkoholu.	☐ Nemáme pro studenty a rodiče "mapu pomoci" - rozcestník na koho se obrátit v případě nežádoucí situace
☐ V rámci primární prevence se nesoustředíme na povzbuzování studentů k vyhledávání pomoci	☐ Na škole neprobíhají programy indikované prevence drogové závislosti	☐ Na škole neprobíhají programy indikované prevence, i přes to, že někteří žáci jsou ohroženi drogovou závislostí	☐ Na škole cíleně nevytváříme důvěrné prostředí - důvěrný vztah mezi zaměstnancem školy a studentem
☐ Žádná z výše uvedených			

9 Prostor pro Váš komentář k tématu

Nápověda k otázce: *Například co si o propojení školní sociální práce a primární prevenci myslíte; jaké máte zkušenosti z praxe; co se Vám osvědčilo; jaký projekt v této problematice by bylo na místě vytvořit apod.*

Anotace

Cílem bakalářské práce je představení teoretických východisek a zpracování analýzy potřebnosti pro návrh projektu, který se věnuje podobě primární prevence na střední škole se zapojením sociálního pracovníka. V práci je vymezeno vývojové období dospívání, rizikové a ochranné faktory vzniku a udržování závislosti a s tím související možnosti vhodné prevence. Popsaná je i současná situace na středních školách. Prostor je věnován školské sociální práci, jejímu ukotvení v teoriích, metodách sociální práce a sociální politice. V závěru teoretické části je shrnuta analýza potřebnosti pro projekt. Praktickou částí je návrh projektu zapojení sociálního pracovníka do středoškolské primární prevence drogové závislosti se zaměřením na podporu ochranných faktorů. Jsou vymezené cíle projektu, cílové skupiny, klíčové aktivity a v tabulkách managementu rizik, harmonogram projektu, rozpočet a v závěru Logframe. Nedílnou součástí jsou výstupy, výsledky a přidaná hodnota projektu.

Klíčová slova: školská sociální práce, primární prevence, střední škola, Česká republika, Praha

Annotation

The aim of the bachelor thesis is to present the theoretical background and to elaborate a needs analysis for the design of a project that focuses on the form of primary prevention in a high school with the involvement of a social worker. The thesis defines the developmental period of adolescence, the risk and protective factors for the emergence and maintenance of addiction and the related possibilities for appropriate prevention. The current situation in secondary schools is also described. Space is devoted to school social work, its anchoring in theories, methods of social work and social policy. The theoretical part concludes with a summary of the analysis of the need for the project. The practical part is a proposal for a project involving a social worker in secondary school primary drug prevention with a focus on promoting protective factors. The project objectives, target groups, key activities and risk management tables, project timeline, budget and finally Logframe are defined. Outcomes, results and added value of the project are integral.

Keywords: school social work, primary prevention, high school, Czech Republic, Prague